

VI. ВІКТОР ПЕТРОВ (ДОМОНТОВИЧ) У ДОКУМЕНТАХ ТА СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

Валентина Корписова

ВСТУП

Віктор Платонович Петров (Домонтович) (1894–1969) — оригінальний мислитель, ключова постать української гуманітарної науки ХХ ст.: філософ, історик літератури, фольклорист, лінгвіст, етнолог, археолог, культуролог, організатор науки, педагог, один із чільних українських письменників ХХ ст. Він був одним із небагатьох українців, хто сказав своє слово в розвитку світової думки. Історична пам'ять про нього в Україні після 1991 р. повертається із забуття та неприйняття, а його постать та інтелектуальна спадщина починає стверджуватися в контексті української культури.

Ім'я Віктора Петрова (Домонтовича) входить до нових енциклопедичних, наукових, довідкових, меморіальних, інформаційно-іміджевих видань України: Петров (Домонтович) Віктор

Платонович (1894–1969) // *Alma mater*. Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920 років. – Кн. I. – К.: Прайм, 2000 – С. 115–130; Віктор Петров (Домонтович) // *Золота книга української еліти: Інформаційно-іміджевий альманах: в 6 т. – Т. 2. – К., 2001. – С. 286–287; Віктор Петров (Домонтович) // Золоті імена України. Народжені Україною. Меморіальний альманах: У 2 т. – Т. 2. – К., 2002. – С. 312–313; Матеріали до біографій етнологів і народознавців України. – К., Запоріжжя, 2001; Мезенцева Г.Г. Послідики археології України: Енцикл. Словник-довідник. – Чернігів, 1997; Київський некрополь. – К., 1994 та ін.*

За розпорядженням Президії Національної академії наук України від 11.11.1999 р. за № 1421 було створено робочу групу з метою вивчення рукописної спадщини — наукових праць із проблем археології, історії, філософії, фольклору, етнографії, літературознавства, мовознавства колишнього керівника Етнографічної комісії ВУАН і директора Інституту українського фольклору АН УРСР Віктора Платоновича Петрова.

Рукописні праці В.П. Петрова зберігаються в фондах Інституту археології НАН України, Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України, Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Української вільної академії наук (Нью-Йорк, США), Бібліотеки імені С. Петлюри (Париж, Франція).

Донині не існує жодної збірки наукових праць вченого, хоча перші кроки в цьому напрямку вже зроблено. Перевидано з нагоди 110-ої річниці з дня народження В.П. Петрова (Домонтовича) добірку його історіософських і культурологічних текстів, мало відомих українському читачеві, оскільки були опубліковані в Мюнхені в 1946–1947 рр. (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського — «Студії мистецтвознавчі». – Ч. 1(9). – К., 2005. – С. 73–106). Також були перевидані окремі наукові праці, серед яких особливе значення мають «Походження українського народу» (К., 1992 / вперше видано — Регенсбург, 1947) та «Діячі української культури (1920–1940) жертви більшовицького терору» (К., 1992 / вперше видано — Мюнхен, 1955). Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України вперше опубліковано працю В.П. Петрова «Мислення родового суспільства (на підставі археологічних та етнографічних джерел)» (К., 2006. — 150 с. / підготовка тексту та коментар В.М. Корпусової).

На відміну від наукових праць, збірки його художніх творів в Україні перевидані (за виданням: В. Домонтович. Проза. Три томи. — Сучасність. 1988): «Доктор Серафікус. Без ґрунту» (К.: Критика. 1999). «Лівчина з ведмедиком. Болотяна Лвкроза» (К.: Критика. 2000). «Без ґрунту. Повісті» (К.: Гелікон. 2000).

Постаті Віктора Петрова (Домонтовича), його науковому, художньому спадку (документи з його біографії, спогади про нього, перша публікація частини його наукової рукописної спадщини, дослідження його творчості) повністю присвячений 10-й номер журналу «Слово і Час» (К., 2002) Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України та Національної спілки письменників України. У цьому журналі вперше надруковано мистецтвознавчу розвідку В.П. Петрова «Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости тургеневской» (2006. — № 5. — С. 68–72 / підготовка тексту та коментар В.М. Корпусової).

Інтелектуальна спадщина вченого розглядалася на круглому столі «Ловкола Домонтовича» в межах VII Міжнародної наукової конференції молодих вчених (Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, Київ, 2004). Наукова конференція «В.П. Петров (Домонтович, Бер) — видатний мислитель, учений, письменник» була організована філософським факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, 2003), її матеріали опубліковано (Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. — Вип. 74–75. — 2005). Інститутом археології АН УРСР проведено в 1984 р. науково-практичну конференцію, присвячену 90-річчю від дня народження В.П. Петрова.

Ювілеям вченого було присвячено низку наукових збірників: журнал «Археологія» (Інститут археології АН УРСР. — 1975. — № 18.) — 80-річчю від дня народження; «Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян» (Інститут археології НАН України. — Київ-Львів, 1997) — 100-річчю від дня народження; «Slavica та baltica в ономастиці України» (Інститут української мови НАН України. — К., 1999) — 30-річчю від дня смерті вченого.

Слід відзначити, що окремі наукові розвідки вченого перевидаються в різних виданнях. Художні твори В.П. Домонтовича нещодавно введено до обов'язкової освітньої програми з літератури в Україні, їх вивчають також за кордоном (Варшавський університет та ін.). Дослідженню творчості В.П. Петрова (Домонтовича) присвячено кандидатські дисертації: з літера-

тврознавства (Київ, Львів, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Донецьк, Одеса, Дніпропетровськ, Харків), фольклору (Донецьк), філософії (Київ).

Однак розкриттю життєвого та творчого шляху цієї складної особистості заважає брак фактографічного біографічного матеріалу та розпорошеність існуючих даних. Це призводить до низки помилок у дослідженнях життєпису Віктора Петрова (Домонтовича), які перекочують із однієї розвідки до іншої (Соломія Павличко (1999), Михайло Браїчевський (2000), Юрій Загоруйко (2000) та ін.): йдеться, зокрема про рік захисту третьої наукової дисертації доктора наук (1966, 1968 замість 1967), неточності щодо місця (Москва замість Києва) та року публікації монографій тощо. Частково заповнити існуючу джерелознавчу лакуну в життєписі В.П. Петрова (Домонтовича) дадуть змогу матеріали, надруковані нижче.

За ознаками виду документи розподіляються на три частини.

Перша частина репрезентована першоджерелами: автобіографіями, дипломами про закінчення Київського університету в 1918 р. та про захист дисертації доктора філологічних наук в 1967 р. Низка стислих автобіографій, написаних в різні роки, робить їх документами часу, свідками драматизму, залежності людини від тогочасних обставин політичного життя. Автор був змушений при написанні автобіографії в певні роки вибірково змінювати наголос на різні факти свого життя, деякі замовчувати, інші маскувати, тощо. У цьому сенсі автобіографії В.П. Петрова (Домонтовича) наочно підтверджують правдивість його історіософської тези: «Час ущільнився. Сторіччя сконцентрувалися в полях одного дня, або кількох місяців. Кожна людина числить за собою кілька життєписів. Одне ім'я стало явно недостатнім для людини... Жален з нас не має власної біографії, бо його біографія належить відтінкам епох, які круто відрізняються один від одного» (Історіософічні етюди. – 1946. – С. 8).

Друга частина суб'єктивованих джерел складається зі спогадів про Віктора Петрова (Домонтовича) двох останніх десятиріч його життя, за винятком спогадів Є.В. Махно. Ці роки життя вченого найменше досліджені, залишають багато неясного. Спогади написані співробітниками Академії наук України наприкінці другого тисячоліття на замовлення Р.М. Корогодського для збірки художніх творів В.П. Домонтовича (2000) та на початку третього тисячоліття на замовлення В.М. Корпусової для журналу «Слово і Час» (2002) та для наукової конференції філософського факультету Київського національного університету імені Тара-

са Шевченка (2003), що були присвячені дослідженню життя та творчості В.П. Петрова (Домонтовича). Час написання спогадів віддалений від відходу із життя вченого на три десятиріччя, проте їхні цінність полягає в тому, що Віктора Платоновича Петрова автори описують таким, яким вони його бачили, не підозрюючи в ті часи навіть, із якою величчю їм пощастило спілкуватися.

Третя частина джерел для створення біографії В.П. Петрова (Домонтовича) стосується внеску вченого у розвиток світової наукової думки. Ці джерела знаходяться на перетині біографістики з археологією та етнологією.

ДОКУМЕНТИ

Діяльність В.П. Петрова міцно пов'язана з Інститутом археології АН УРСР (нині — НАН України), де він працював протягом 1933–1941 рр., а також із 1956 р. до кінця життя. Тому в архівах Інституту зберігаються документи, що стосуються В.П. Петрова. Частина їх зберігається в архіві відділу кадрів в особовій справі В.П. Петрова, інша — у Науковому архіві інституту Археології НАН України (далі — НА ІА) в авторському фонді В.П. Петрова (№ 16). Інформація про В.П. Петрова також розосереджена по документах діловодства Інституту та інших фондах НА ІА.

Архів діловодства, зокрема, відділу кадрів довоєнних часів, було за наказом уряду знищено у 1941 р. напередодні евакуації Інституту, тому документи щодо В.П. Петрова зберігаються тільки з кінця 1956 р. — із часу повернення його до Інституту. Проте документи цього періоду також збереглися не повністю, про що свідчить їх склад. В особовій справі В.П. Петрова відсутні окремі обов'язкові документи щодо переатестації, накази та ін., значно порушено нумерацію сторінок.

Оскільки архів відділу кадрів до кінця не оброблено, то особова справа В.П. Петрова досі не має переліку документів і загальної нумерації сторінок. У даній збірці публікуються документи з особової справи, за винятком заяви В.П. Петрова про участь у конкурсі на заміщення вакантної посади старшого наукового співробітника у 1968 р.

Авторський фонд В.П. Петрова складається із суто наукових праць та рукописів здебільшого археологічної й етнографічної тематики та поодиноких літературознавчих і лінгвістичних рукописів, які було передано до НА ІА вдовою Віктора Платоновича.

Серед документів, що потрапили до НА ІА, є папка (спр. № 267), в яку при обробці архіву В.П. Петрова було зібрано все, що не належало до наукових праць. У ній зберігаються документи, зокрема, чернетки заяви В.П. Петрова до ВАК, його автобіографії. Цими документами, зігнутими навпіл, було перегорнуто перелік друкованих праць В.П. Петрова. У цьому самому фонді, як наукова праця, зберігається чернетка В.П. Петрова — звернення до ВАК про надання йому наукового ступеня доктора філологічних наук за підписом директорів інститутів С.М. Бібікова та М.Є. Сиваченка. Інше звернення до ВАК такого самого змісту (див.: документ № 14) за підписом П. Попова, вірогідно було написано також В.П. Петровим. Стиль і вживання українського слова «керівник» в російському тексті, що повторюється як в документі № 15, так і в автобіографіях В.П. Петрова, засвідчують, що чернетка звернення П. Попова була написана також самим В.П. Петровим. Ці документи цікаві, крім усього, в аспекті самоаналізу В.П. Петровим свого наукового надбання. У його автобіографіях повторюється більшість основних подій життя, але в кожній із них є така інформація, якої немає в інших.

Документи стосовно В.П. Петрова, наведені нижче мовою оригіналу, є не тільки документами окремої особи, а й документами часу, що має бути враховане при їхньому дослідженні. Так, в зверненні до ВАК (документ № 14) необхідно було сказати про методологічні недоліки та переваги діяльності фольклорно-етнографічної комісії, не можна було не робити посилань на класиків марксизму-ленінізму тощо. Заява про початок роботи в ІА АН УРСР (документ № 6) написана Віктором Петровим в формі майже військового рапорту, але такі за формою документи в 60-ті рр. всі писали навіть після повернення з відпустки. Ці документи є документами часу і в тому розумінні, що доводять, як із плином часу В.П. Петров вимвшено змінює наголоси щодо своєї діяльності. За його словами: «Тотожність імені більше не відповідає зламам етапів. Над усім панує епоха. Функція людини за однієї доби одна, а за іншої інша. У зміні ліб втрачає вагу сталість особи. Жаден з нас не має власної біографії, бо його біографія належить відтінкам епох, які крвто відрізняються один від одного».

Порядник документів В.М. Корпусова

1. *Фізер І.* Український Функо чи французький Петров? Разюча схожість двох історіософів // НУ КМА: Навк. записки. — К., 1999. — Т. 17: Філологія. — С. 44.

№ 1.

Диплом про закінчення В.П. Петровим Університету Св. Володимира.

ДИПЛОМ

Предъявитель сего, Петров Виктор Платонович, православного вероисповедания, сын священника, родившийся 10-го октября 1894 г., выдержал на *историко-филологическом* факультете университета Св. Владимира, по отделению *славяно-русскому*, полукурсовые испытания: по введению в философию — весьма удовлетворительно, по логике — весьма удовлетворительно, по психологии — весьма удовлетворительно, по введению в языковедение — весьма удовлетворительно, по греческому автору — удовлетворительно, по латинскому автору — весьма удовлетворительно, по введению в славяноведение — весьма удовлетворительно, по сравнительной грамматике славянских языков — весьма удовлетворительно, по истории греческой литературы — весьма удовлетворительно, по истории римской литературы — удовлетворительно, по истории новой философии — весьма удовлетворительно, по русской истории — весьма удовлетворительно, по сравнительной грамматике индоевропейских языков — весьма удовлетворительно, по истории русской церкви — весьма удовлетворительно; представил курсовое сочинение на тему: «Н.М. Языков, жизнь и творчество», удостоенное серебряной медали, и, по зачете восьми семестров, подвергнулся окончательному испытанию в *историко-филологической* испытательной комиссии при университете Св. Владимира в мае и сентябре месяцах 1918 года, при чем оказал следующие успехи: по истории русской литературы — весьма удовлетворительные, по славянским языкам и литературам — весьма удовлетворительные, по старославянскому языку и палеографии — весьма удовлетворительные, по русскому языку и диалектологии — весьма удовлетворительные, по истории западноевропейской литературы — весьма удовлетворительные.

Посему, по зачете ему вышеназванного сочинения в качестве дипломной работы, на основании ст. 81 общего устава Российских университетов 23 августа 1884 года, определением вышеупомянутой комиссии 17-го сентября 1918 года, г-н Петров Виктор Платонович достоин диплома *первой* степени. В удостоверение сего и дан настоящий диплом г-ну Петрову Виктору за над-

лежашею подписью и с приложением печати университета
Св. Владимира. Город Киев, сентября 17 дня 1919 года.

/печать/ № 322

за Ректора Университета Св. Владимира.

/подпись/

Председатель Историко-филологической
Испытательной комиссии

/подпись/

Делопроизводитель
Испытательной комиссии

/подпись/

Архів відділу кадрів ІА НАН України, особова справа В.П. Петрова (№ 24).
Копія.

№ 2.

Лист — повідомлення до В.П. Петрова від Державного російського географічного товариства від 19.04.1927р.¹

Р.С.Ф.С.Р.

Народный Комиссариат Просвещения.

Главнавка.

Государственное

Русское географическое

общество

19 апреля 1927 г.

№ 717

Ленинград. Лемиков пер.. 8-а.

Телефон № 555-76.

Многоважаемый Виктор Платонович.

Государственным Русским Географическим Обществом присуждена Вам за совокупность Ваших трудов малая серебряная медаль, о чем и объявлено в Головом Общем Собрании 17 марта с. г.

О присуждении Вам указанной почетной награды Общества, считаю приятным долгом Вас уведомить.

Пользуюсь случаем, прошу Вас принять уверение в совершенном моем уважении

В. П. Петрову

Ю. Шокальский

Навковий архів ІА НАН України. – Ф. 16. – Оп. 1. — Спр. 269. Оригінал, машинопис чорного кольору на бланку установи, перший примірник.

¹ Під текстом листа підпис — автограф чорним чорнилом Ю. Шокальського — тогочасного президента Російського Географічного Товариства.

№ 3.

Лист-повідомлення до В.П. Петрова від Державного російського географічного товариства від 30.11.1928 р.¹

Р.С.Ф.С.Р.
Народный Комиссариат Просвещения
Главнавка.
Государственное
Русское Географическое
Общество
30 Ноября 1928 г.
№ 2174
Ленинград. Лемидов пер.. 8-а.
Телефон № 555-76.

Многоуважаемый Виктор Платонович.

Государственное Русское Географическое Общество, желая пользоваться просвещенным участием Вашим в трудах своих, избрало Вас своим Действительным Членом, о чем и уведомляет Вас.

При сем препровождаются два бланка, которые, по выполнении, покорнейше прошу вернуть в Канцелярию Общества.

Примите уверение в совершенном моем почтении и преданности.

В.П. Петрову

В. Комаров

Навковий архів ІА НАН України. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 269. Другий примірник, звернення «Виктор Платонович» та адресування «В.П.Петрову» надруковано першим примірником.

¹ У лівому нижньому куті надруковано прізвище адресата — В. П. ПЕТРОВА. Під текстом листа підпис — автограф чорним чорнилом В. Комарова (у 1930–1956 рр. — віце-президента АН СРСР, в 1936–1945 рр. — президента АН СРСР).

№ 4.

Посвідчення В.П. Петрова¹

СССР
Украинский штаб
Партизанского
движения
20 июня 1950 г.
№ ОК/1237

УДОСТОВЕРЕНИЕ

Выдано тов. Петрову Виктору Платоновичу в том, что он с 10 февраля 1942 г. по 15 мая 1945 г. состоял в партизанском отряде соединения «им. Берия» в должности бойца.

Выбыл из партизанского отряда в связи с расформированием.

Гербовая печать

Украинского штаба партизанского движения

Начальник отд. кадров

Украинского штаба

партизанского движения

/подпись/

Навковий архів ІА НАН України. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 269. Оригінал.

¹ Автограф фіолетовим чорнилом на бланку Українського штабу партизанського руху. Папір звичайний. У лівому верхньому куті штамп установи чорного кольору, дата та № написані від руки фіолетовим чорнилом. У лівому нижньому куті — гербова печатка Українського штабу партизанського руху. Це посвідчення службового використання В.П. Петров надавав наразі потреби як документ про свою реабілітацію як зрадника Вітчизни. Посада бійця, скоріше за все, не відповідала дійсності.

№ 5.

Диплом доктора филологических наук

Министерство Высшего и Среднего
Специального
Образования СССР
Высшая Аттестационная Комиссия

**ДИПЛОМ
ДОКТОРА НАУК
МФЛ № 000372**

Москва 1 июля 1967 г.
Решением Высшей Аттестационной Комиссии
от 13 мая 1967 года / протокол № 24/

**ПЕТРОВУ ВИКТОРУ ПЛАТОНОВИЧУ
ПРИСУЖДЕНА УЧЕНАЯ СТЕПЕНЬ ДОКТОРА
ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК**

Председатель Высшей Аттестационной
Комиссии

/подпись/

Ученый Секретарь
Высшей Аттестационной Комиссии

/подпись/

М.П.

Архів відділу кадрів ІА НАН України, особова справа В.П. Петрова (№ 24).
Копія.

№ 6.

Заява В.П. Петрова від 01.12.1956¹.

Директорv Інститvта
Археологiи АН УССР
професорv — докторv
Сергею Николаевичv Бибиковv
Петрова Виктора Платоновича

Заявление

В соответствии с отношением ИА АН УССР за № 216 от 5-ХІ с.г. и распоряжением за № 137 от 15-ХІ с.г. по ИИМК АН СССР о переходе в порядке перевода, на работу в ИА АН УССР, 30-ХІ с.г. я прибыл в г. Киев и приступил к выполнению своих служебных обязанностей по ИА АН УССР.

г. Киев, 1 декабря 1952 г.

В. Петров

/Резолюция в левом верхнем углу:/

В приказ. Оформить на должность ст. научного сотрудника согласно решения Президиума АН УССР в порядке перевода с ИИМК АН СССР с 1/ХІІ-56 г.

Ив. Шовкопляс

Архів відділу кадрів ІА НАН України. Особова справа В.П. Петрова (№ 24). Оригінал.

¹ Дата: 1952 р. зазначена В.П. Петровим помилково. Має бути: 1956 р. (В.М. Корпусова).

№ 7.

Наказ по Інституту археології АН УРСР від 03.12.1956

Приказ № 200
по Інституту археологии
Академии наук УССР

г. Киев

3 декабря 1956 г.

§ 1

Тов. Петрова Виктора Платоновича, в порядке перевода из Института истории материальной культуры Академии наук СССР, назначить с 1 декабря с/г исполняющим обязанности старшего научного сотрудника отдела славянской археологии с окладом 1500 рублей в месяц.

Основание: Постановление Президиума АН УССР от 23 сентября 1956 г. за № 54 § 728 п. 6 и Распоряжение дирекции Института истории материальной культуры АН СССР от 15 ноября 1956 г. за № 137.

и.о. директора института
археологии АН УССР
кандидат исторических наук

/И.Г. Шовкопляс/

Архів відділу кадрів ІА НАН України, особова справа В.П. Петрова (№ 24).
Оригінал.

№ 8.

*Заява В.П. Петрова в ВАК СРСР. чернетка*¹

В Высшую Аттестационную Комиссию
Петрова Виктора Платоновича

Заявление

По решению Президиума Высшей аттестационной комиссии от 7/У1-52 г. /протокол № 144 §13/ рассмотрение вопроса о возможности присуждения мне, Петрову, Виктору Платоновичу, ученой степени доктора филологических наук поручено Совету Института мировой литературы АН СССР.

В связи с вынесенным постановлением Президиума ВАК считаю нужным, со своей стороны, отметить следующее:

1. Вся моя научная работа в предвоенное время протекала в учреждениях Академии Наук УССР.

2. Объем и направление моих научных работ в области филологических дисциплин в течение всей моей 30-летней научной деятельности был шире, чем только область литературоведения, охватывая, помимо последнего, также фольклористику, этнографию, др., как это видно из списка моих научных работ, приложенного к моему заявлению от 23 мая текущего года.

3. Начиная с 30-х годов преимущественное большинство моих научных работ посвящено комплексному изучению, по совокупности источников /фольклор, этнография, археология/, исследованию основных вопросов, связанных с изучением первобытно-общинного периода, и прежде всего работам Ф. Энгельса о роде, родовом строе, родовой идеологии /цикл статей, посвященный взглядам Ф. Энгельса на аграрный строй в древних германцев, книга о п/общинной и античной мифологии, монография о полсечном земледелии, монография об обрядовом фольклоре и т.д./

Учитывая все вышеизложенное, как то, что вся моя предшествующая научная работа была связана с Академией Наук УССР, так и то, что мои научные раб. в области филологич. дисциплин имели более широкий охват, не только область литературы с ...². области фольклора.

Навковий архів ІА НАН України. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 267. Чернетка, не закінчена.

¹ За змістом датується періодом перебування В.П. Петрова в Москві, тобто, до 1956 р.

² Два нерозбірливих слова.

№ 9.

Заява В.П. Петрова в ВАК СРСР¹

В Высшую Аттестационную Комиссию
Петрова Виктора Платоновича

Заявление

С началом Великой Отечественной Войны я, ПЕТРОВ Виктор Платонович был призван в ряды Советской Армии и в январе 1941/2² года направлен на фронт, как переводчик 1 разряда, в 41 гвардейскую дивизию. Здесь, находясь на фронте, я был переброшен в один из партизанских отрядов, в каковом и состоял в должности бойца с 10 февраля 1942 года по 15 мая 1945 года, вплоть до расформирования отряда. Оставленный в служебной командировке заграничей, в середине 1949 года я вернулся из заграничной командировки в Москву и получил возможность вновь вернуться к научной работе, которую я вел до мобилизации.

До мобилизации, перед началом Великой Отечественной Войны, я работал в Академии Наук УССР, в двух Институтах Академии: на должности старшего научного работника, завсектора феодальной археологии Института Археологии АН УССР и на должности директора Института Фольклора АН УССР. К этому времени, к моменту мобилизации, я имел 23-летний научный стаж по непрерывной работе в Академии Наук УССР, свыше 100 печатных научных работ, в 1930 году, согласно существовавшему тогда положению, при Комиссии по присуждению научных степеней при Уполномоченном Главнауки в Киеве, я защитил диссертацию на степень доктора и мне была присуждена научная степень доктора литературоведения. В 1927–1928 гг. я был избран действительным членом Русского Географического Общества и мне была присуждена медаль от Рус. Геогр. Общества за мои этнографические работы. В 1941 г. группа академиков, действительных членов АН УССР, во главе с акад. Фил. Колессой, представила меня к избранию в действительные члены Академии Наук УССР. Бюро Общественных

¹ Зважаючи на текст документа, він був написаний в період перебування В.П. Петрова в Москві, тобто, до 1956 р.

² Машинописно написано 1941, чорним олівцем почерком В.П. Петрова дату виправлено на 1942 р., цифру 1 перекреслено, над нею написано 2.

Наук АН УССР. выдвинув мою кандидатуру на замещение должности директора Института Фольклора АН УССР, в своем представлении Президиуму АН УССР в 1941 году, охарактеризовало меня как «одного из лучших знатоков фольклора и наиболее выдающегося специалиста в области этнографии».

Однако в настоящее время, когда, демобилизованный, я получил возможность вернуться к научной работе, мое оформление на должности старшего научного работника со ставкой научного работника, имеющего докторскую степень, в Ин-те Истории Матер. Культуры АН СССР тянется с конца 1950 года, впираясь в отсутствие соответствующих аттестационных документов. Документы не сохранились. Они не могли сохраниться, так как, согласно правительственному постановлению, с приближением врага в июле 1941 года к Киеву, все архивы и вся документация ~~ны~~³ государственных учреждений, в том числе и Института Археологии АН УССР, где хранилось мое личное дело, уничтожены. Требование о представлении подлинников документов в этих условиях оказывается противоречащим здравому смыслу.

С конца 1950 года и до сегодняшнего дня я продолжаю числиться на должности младшего научного работника без степени в ИИМК СССР. Полагаю, что мой научный стаж, мои научные работы /общим числом до 200/, моя научная аттестация с 1930 года, как доктора литературоведения, должности, которые я занимал до призыва в ряды Советской Армии, закон, подтверждающий за каждым трудящимся, после демобилизации, право занять должности, соответствующие тем, которые он занимал перед его мобилизацией, дают мне достаточное основание обратиться в Высшую Аттестационную Комиссию и ходатайствовать перед Президиумом ВАК'а подтвердить за мною ученую степень доктора наук на основании всех вышеизложенных данных.

Навковий архів ІА НАН України. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 267. Машинопис. Примірник є чернеткою звернення до ВАК АН СРСР. Дати немає.

³ Літери «пр.» перекреслено при друкуванні.

*Біографія В.П. Петрова*¹

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС

Петров Віктор Платонович народився в м. Дніпропетровському в 1894 р. Батько — викладач Духовної Семінарії.

В 1913 р. скінчив Холмську гімназію. В 1918 р. закінчив Київський Університет. За працю «Н.М. Языков. Жизнь и творчество» одержав від Іст.-Ф. Факультету медаль. В 1918 р. був залишений при Київському Університеті для підготовки до професури. В 1920 р. асистент Вищих Педагогічних курсів, потім ІНО. З 1923 р. до 1927 р. аспірант при Н.-Д. Кафедрі Мови й літератури; по закінченню аспірантури здобув звання наукового робітника і працював при Кафедрі. З 1919 р. працює при Академії наук УССР, в 1919–20 р.р. — як секретар Комісії по складанню історичного словника, з 1920 до 1933 — секретар, керівник, науковий співробітник Етнографічно-Фольклорної Комісії, яка з 1933 ввійшла до складу Інституту Історії Матеріальної Культури /пізніш Інститут Археології/.

З 1933 до цього часу співробітник ІМК — Інституту Археології. В теперішній час: зав. сектору дофеодалної і феодальної археології Інституту Археології АН УРСР, зав. етнографічного відділу Інституту Фольклору АН УРСР. Разом з тим є член Фольклорної секції Інституту Літератури Академії наук СРСР, член Географічного Товариства при АН СРСР, працює за окремими дорученнями в Інституті Антропології й Етнографії АН СРСР, Інституті язика й мислення АН СРСР, Інституті Історії Матеріальної Культури АН СРСР.

За етнографічні праці в 1927 нагороджен срібною медалею від Русского Географического Общества. В 1930 здобув ступінь доктора літературознавства за працю «П. Квліш в 50-і роки». /37 друк. арк./.

Науковий архів ІА НАН України. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 267. Чернетка.

¹ За змістом датветься довоєнним часом.

№ 11.

*Біографія В.П. Петрова*¹

КРАТКАЯ БИОГРАФИЯ Петрова Виктора Платоновича.

Родился 10-X-1894 года в городе Днепропетровске. В 1914 году окончил Холмскую мужскую гимназию. В 1918 году закончил Историко-Филологический Факультет Киевского Университета по отделу славяно-русской филологии. В том же 1918 году был оставлен при Киевском Университете, как профессорский стипендиат, для подготовки к профессуре.

В 1923 году, с организацией ИНО и аспирантуры при ИНО был принят в состав аспирантов Научно-Исследовательской Кафедры Языка и Литературы Киевского ИНО /руководитель акад. А.М. Лобода/.

В 1927 году, по окончании аспирантуры, защитил при Кафедре, согласно тогдашних правил, первую диссертацию: по защите диссертации было присвоено звание научного работника.

В 1930 году, согласно существовавшего в УССР положения о присуждении научных степеней, защитил докторскую диссертацию при «Комиссии по присуждению научных степеней при Уполномоченном Главнауки в Киеве» /под председательством акад. Фомина и при официальных оппонентах ак. ак. А.М. Лобода и В.Н. Перетце. По защите диссертации «П. Кулиш в 50-х годах. Жизнь и творчество. Киев. 1929, стр. 1–578. Сборник Ист. филол. отдела ВУАН, № 88», была присвоена научная степень доктора литературоведческих наук.

В 1917 году Историко-Филологическим факультетом Киевского Университета была присуждена медаль за работу «Н.М. Языков, поэт Пушкинской плеяды. Жизнь и творчество» /рукопись, 40 п.л./.

В 1927 году 17 марта Государственным Русским Географическим Обществом за совокупность научных трудов присуждена серебряная медаль /Уведомление от 19-4-1927, № 717, за подписью акад. Ю. Шокальского/.

В 1928 году Госуд. Русское Географическое Общество избрало своим Действительным членом /Уведомление от 30-XI-1928 г. № 2174, за подписью ак. В. Комарова/.

¹ За змістом дається періодом перебування В.П. Петрова в Москві.

С 1919 до 1941 года бесперерывно на научной работе в Академии Наук УССР. До 1932 года секретарь, ст. научный работник и заведующий Этнографическо-Фольклорной Комиссии. С 1932 года — старший научный работник и заведующий сектором в Институте Ист. Матер. Культуры — Институте Археологии. В 1941 году назначен Директором Института Фольклора и представлен к избранию в действительные члены Академии Наук УССР.

С конца 1941 мобилизован в действующую армию. Принимал участие в Великой Отечественной Войне как переводчик 1 разряда в 41 Гвардейской дивизии, с 10 февраля 1942 г. по 16 мая состоял в партизанском отряде соединения «им. Берия» в должности бойца. /Удостоверение Украинского Штаба Партизанского Движения. № ОК 1237. 20 июня 1950 г./ С расформированием отряда научный сотрудник Мин-ва Внешторга /Гвзимз/.

С конца 1950 года на научной работе в ИИМК АН СССР.

Навковий архів ІА НАН України. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 267. Чернетка.

№ 12.

*Автобіографія В.П. Петрова*¹

КРАТКАЯ АВТОБИОГРАФИЯ

Петрова Виктора Платоновича

Петров Виктор Платонович родился 10 октября 1894 года в гор. Днепропетровске в семье учителя.

В 1913 году закончил Холмскую гимназию, в 1919 году — Историко-Филологический факультет Киевского университета. В том же году, по окончании Университета, оставлен при Университете для подготовки к профессуре по кафедре истории литературы.

В 1923–1927 гг. — аспирант Научно-Исследовательской кафедры языкознания при Киевском ИНО по отделу истории литературы /руководитель акад. А.М. Лобода/. По защите диссертации при кафедре в 1927 году присуждено звание научного сотрудника.

В 1930 году защитил диссертацию «П.А. Квшлиш в 50-х годах» при Комиссии по присуждению ученых степеней и званий при Главнауке. По защите диссертации присуждена ученая степень доктора литературоведения /председатель Комиссии акад. А. Фомин, рецензент акад. Вл.Н. Перетц и акад. А.И. Лобода/.

В 1917 году за сочинение «Н.М. Языков — поэт пушкинской плеяды. Жизнь и творчество» присуждена медаль от Историко-Филологического факультета Киевского университета.

В 1927 году за этнографические работы присуждена медаль от Русского Географического общества.

В 1928 году избран действительным членом Русского Географического общества.

В Академии Наук УССР работает с 1919 года. В 1919–20 гг. — секретарь Комиссии по составлению Исторического словаря украинского языка /председатель проф. Н.К. Грүнський/. С 1920 года — член Этнографическо-фольклорной Комиссии /председатель акад. А.М. Лобода/. С 1924 года по 1932 год — штатный научный сотрудник этнографич.-фольклорной Комиссии, в 1924–29 г.г. — секретарь Комиссии, с 1927 — Заведующий /керівник/.

По реорганизации Академии Наук с 1933 года по 1942 год

¹ Автобіографія написана в Москві для переведення в Інститут археології АН УРСР.

— научный сотрудник и заведующий отделом ИИМК — ИА АН УССР. С февраля 1941 года — Директор Института фольклора и этнографии АН УССР.

Участник Отечественной войны с 10.11.1942 по 15 мая 1945 г. /Удостоверение Укр. Штаба Партизанского движения от 20 июня 1950 года за № ОК 1237/.² В 1945–49 в заграничной командировке на должности научного сотрудника Министерства Внешней торговли.

С 3/Х-1950 года по настоящее время — научный сотрудник ИИМК АН СССР / Москва /.

Свыше 200 печатных работ. Работы /монографии и статьи/, — по истории материальной культуры, археологии, истории украинской и русской литературы, языковедению, фольклору публиковались в изданиях: Института Этнографии, Ин-та истории русской литературы /ИРЛИ/, Ин-та языка и Мышления, Фольклорной Комиссии Академии Наук СССР, в изданиях Академии Наук УССР: Записки іст.-філол. Відділу, Збірник іст.-філол. Відділу, Наукові записки ІМК, Етнографічний вісник, український фольклор и друг.

12 сентября 1956 г. Киев

Петров

Киев, ул. Ленина д. 80 кв. 2

1. Москва, Просп. бр. Садовских 2

ИИМК АН СССР

2. г. Железнодорожный Московск. обл.

ул. Пролетарская, д. № 32

*Архів відділу кадрів ІА НАН України, особова справа В.П. Петрова, Оригінал.

² Див.: Док. № 4.

*Автобіографія В.П. Петрова*¹

АВТОБИОГРАФИЯ Петрова Виктора Платоновича

Родился в семье учителя 10 октября 1894 года в гор. Днепропетровске. В 1913 году окончил Холмскую мужскую гимназию. В 1918 году окончил Киевский Университет по Историко-Филологическому Факультету. За сочинение «Н.М. Языков, поэт пушкинской плеяды. Жизнь и творчество» (30 печ. л.) в 1917 году Ист.-Фил. Факультетом Киевского Университета была присуждена серебряная медаль. По окончании Университета был оставлен при Университете при кафедре русского языка и литературы для подготовки к профессуре как профессорский стипендиат (1917–1920 гг.). В Академии Наук УССР работает с 1919 года: в 1919–20 гг. состоял секретарем Комиссии по составлению исторического словаря украинского языка (председатель Комиссии проф. Н.К. Гринский). С 1920 года работал в Этнографической Комиссии (председатель Комиссии акад. А.М. Лобода) как научный сотрудник, с 1923 года как секретарь, с 1927 года как заведующий. В 1925–1930 гг. редактировал журнал «Етнографічний Вісник» и другие издания Комиссии. С конца 1933, начала 1934, после реорганизации научной структуры Академии Наук УССР, состоял научным сотрудником сначала СИМК, затем ИИМК — Института Археологии АН УССР; с 1939 года завсектора дофеодальной и феодальной Археологии АН УССР, с 1941 года — Директор Института Украинского Фольклора АН УССР.

В 1941 году был призван в ряды Красной Армии, с 1 января 1942 до 10 февраля 1942 — переводчик 41-ой гвардейской дивизии; с 10 февраля 1942 года по 15 мая 1945 года состоял в партизанском отряде (Удостоверение Укр. Штаба партизанского движения от 20-VI-1950 № ОК /1237). С 6-VIII-1945 г. по 23-III-1950 года состоял на службе в Министерстве Внешней Торговли в должности научного сотрудника.

С 1950 года 1 октября по 1 декабря 1956 года состоял науч-

¹ Автограф написано російською мовою синім чорнилом ручкою на одному аркуші форматом А-4 білого паперу в лінійку. Приписку зроблено також автографом синім чорнилом ручкою в лівому нижньому куті зворотнього боку аркуша.

ным сотрудником Института Истории Материальной Культуры Академии Наук СССР (Москва).

Согласно отношению Института Археологии АН УССР за № 216 от 5-XI-1956 года с 1-XII-1956 перешел, в порядке перевода, на работу Институт Археологии АН УССР (Распоряжение по ИИМК № 137 от 15-XI-56).

В 1927 году за совокупностью научных трудов Государственным Русским Географическим Обществом присуждена серебряная медаль (Отношение от ГосРГОбщ. за № 717 от 17² апреля 1927 г.)

В 1928 году избран действительным членом Гос. Рус. Геогр. О-ва (Отнош. за № 2174 от 30-XI-1928 г.)

Научных работ по археологии и истории материальной культуры, этнографии, украинскому фольклору, истории литературы до 200, в том числе ряд монографических работ (список приложен особо)

В. Петров 8 декабря 1956 г. С 1956 года никаких изменений в моем служебном и проч. положении по сравнению с данным текстом Автобиографии не произошло

Киев В. Петров

10 февраля 1961 г.

Архів відділу кадрів ІА НАН України, особова справа В.П. Петрова. – Арк. 23 та 23 звор. Оригінал. Автограф.

² Цифра 7 написана поверх 9.

Звернення проф. П. Попова у ВАК СРСР¹

В ВЫСШУЮ АТТЕСТАЦИОННУЮ КОМИССИЮ СССР

Считаю вполне обоснованным и справедливым представление Академией Наук УССР к присуждению ВАКом СССР ученой степени доктора филологических наук старшему научному сотруднику Института археологии АН УССР Виктору Платоновичу Петрову.

В.П. Петров является автором около ста напечатанных и подготовленных к печати исследовательских работ по филологии: по истории литературы, фольклористике, языковедению, филологической текстологии. Он написал и печатал начиная с 20-х годов ряд работ о Сковороде, Квитке, Гоголе, Шевченко, Костомарове, Кулише, Лесе Украинке, Потебне, об академиках — фольклористах Н. Сумцове, Ф. Колессе, В. Гнатюке, о советском фольклоре.

В.П. Петров является известным знатоком ряда важных филологических проблем о взаимосвязях между литературой и фольклором, между народным бытом, народным мировоззрением и фольклором разных эпох, о взаимосвязях между русской и украинской культурой, о литературных течениях на Украине и в России во времена Гоголя, Шевченко, Кулиша и пр.

В 1930 г. Комиссия по присуждению ученых степеней при Уполномоченном Главнауки в Киеве присудила В.П. Петрову за его работы, особенно за книгу в VI—572 страницы, изданную Академией Наук УССР: «Пантелимон Кулиш в пятидесяти роки. Життя, ідеологія, творчість» /К. 1929/ ученую степень доктора филологических наук. На одном из заседаний этой Комиссии, возглавляемой академиком Фоминым, состоялся докторский диспут В.П. Петрова. Официальными оппонентами были: академик двух академий — СССР и УССР, В.Н. Перетц и академик АН УССР, член-корреспондент АН СССР А.М. Лобода. На тогдашнем этапе истории филологии на Украине этот диспут был заметным явлением. Отзыв акад. В.Н. Перетца о докторской диссертации В.П. Петрова опубликован в одном из сборников Ленинградского научного общества исследователей литературы и пр.

¹ Число дати та автограф П. Попова написані синім чорнилом. Підпис П. Попова не завірено, печатки встанови немає.

В 20-х годах и в начале 30-х годов В.П. Петров проявлял энергичную деятельность по организации на Украине советской фольклорно-этнографической работы как руководителя /«керівник»/ Фольклорно-этнографической комиссии АН УССР. Совместно с акад. А.М. Лободой, В.П. Петров возглавлял организацию большой корреспондентской сети для сообщения фольклорных и этнографических материалов в тесной связи с краеведческим движением: возглавлял также создание в Институте украинского фольклора АН УССР обширного и ныне существующего фольклорного фонда-архива, /параллельно архиву «Русского Географического общества в Ленинграде/; возглавлял вместе с акад. А.М. Лободой издание первого в СССР специального периодического органа, объединявшего советских фольклористов не только Украины, но и Москвы, Ленинграда и других научных центров СССР.

При известных методологических недостатках, деятельность фольклорно-этнографической комиссии имела свои достоинства: ориентацию на русскую науку и культуру, стремление овладеть с возможной тогда полнотой марксистско-ленинским методом в исследовании народной жизни, народного быта и фольклора; стремление поднять значение народных масс в истории культуры, бороться с буржуазными националистическими и другими вредными теориями как на Украине /школа М. Грушевского/, так и за границей.

В виду сказанного, становится закономерным, что после смерти в январе 1941 г. директора Института украинского фольклора акад. АН УССР Ю.М. Соколова, директором этого института был назначен В.П. Петров, состоял им до Великой Отечественной войны, когда институт прекратил свое существование.

После перерыва, связанного с войной, В.П. Петров, возвратившись к научно-исследовательской работе, стал уделять большое внимание и ранее проводимым им исследовательским работам по археологии, по постановке и решению ряда проблем славянского этногенеза на основе совокупности первоисточников из области археологии, эпиграфики, этнографии, истории материальной культуры.

Однако и в этот период В.П. Петров уделял в своих печатных и неопубликованных работах значительное внимание славянским и балтийским языкам, топонимике, гидронимике, этнонимике в тесной связи с историей культуры славянских народов.

Также и в этот период В.П. Петров не оставлял в стороне /и

ныне не оставляет/ своих филологических интересов, старается сочетать их в едином комплексе материальной и духовной культуры славянских и других народов. Это — ценная и доселе еще, к сожалению, редкая черта в научной продукции ученых.

Одним из ярких доказательств сказанного является весьма удачное выступление В.П. Петрова на сессии АН УССР 29 мая 1963 г., посвященной 1100-летию славянской письменности. В своем докладе под заглавием «Слов'янська писемність за археологічними джерелами» В.П. Петров впервые опубликовал сначала устно, на сессии, а потом и в печатном сборнике Института языковедения АН УССР ценнейшие, доселе неизвестные материалы, проливающие новый свет на целиком еще не разгаданную тайну возникновения и первоначального развития письменности в славянских народах. Эта работа является ценным вкладом в славистику, вкладом весьма необходимым не только в связи с всеславянским юбилеем 1100-летия возникновения письменности в славян, но и в связи с международным съездом славистов в Софии /Болгария/ в сентябре текущего года.

Член-корреспондент АН УССР,
доктор филологических наук,
проф. Киевского гос. ордена Ленина
университета им. Шевченко
18 сентября 1963 г.

Киев

П. Попов /П. Попов/

Архів відділу кадрів ІА НАН України, особова справа В.П. Петрова (№ 24). –
Арк. 7–9 (1–3). Оригінал. Машинопис, перший примірник.

№ 15.

*Звернення інститутів археології та мистецтвознавства,
фольклору і етнографії АН УРСР до ВАК СРСР¹*

В ВЫСШУЮ АТТЕСТАЦИОННУЮ КОМИССИЮ

Институт археологии Академии наук УССР, где в предвоенные годы и в настоящее время на должности старшего научного сотрудника работает ПЕТРОВ Виктор Платонович, и Институт искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Ф. Рыльского Академии наук УССР, директором которого В.П. Петров был в предвоенные годы, возбуждает перед Высшей Аттестационной Комиссией ходатайство о разрешении Петрову Виктору Платоновичу представить к защите на степень *доктора филологических наук* по совокупности опубликованные им работы.

Петров В.П. автор /свыше 200/ научных работ в области истории литературы, фольклора, этнографии, истории материальной культуры и археологии, имеет 45-летний стаж научной работы.

По окончании в 1918 г. Киевского университета он тогда же был оставлен при университете как профессорский стипендиат для подготовки к профессуре. По окончании аспирантуры при научно-исследовательской кафедре языка и литературы Киевского Института народного образования и защиты в 1927 г. первой диссертационной работы, В.П. Петров, в соответствии с положением о присуждении ученых степеней, действовавшем до создания Высшей Аттестационной Комиссии /ВАКа/ в 1930 г. защитил в Комиссии по присуждению ученых степеней при полномоченном Главнауки диссертационную работу «П. Куліш у 50-ті роки» /Киев, 1929. У1-572 стр./ Официальными оппонентами выступали акад. АН СССР и УССР В.Н. Перетц и акад. АН УССР А.М. Лобода. По защите В.П. Петрову была присуждена ученая степень *доктора филологических наук*.

С 1919 г. по настоящее время Петров В.П. работает в Академии Наук УССР.

В.П. Петров — ученый широкого научного профиля. Соединение специальности филолога и археолога позволило ему ставить и решать исторические вопросы этногенеза, языка и фольклора на основании первоисточников, в ряде случаев до-

¹ Датветься за змістом 1966 або 1967 рр.

бытых и разрабатываемых им самим.

Основной предмет его долголетних научных изысканий составляют в области языковедения, фольклористики и этногенеза по преимуществу первобытно-общинная и феодальная эпохи.

Как полевой исследователь В.П. Петров изучал археологические памятники первобытно-общинной и феодальной эпох от трипольской культуры до Киевской Руси. Проведенные им раскопки, которыми он руководил или в которых он принимал участие, охватывают обширную территорию юга СССР от Дуная и Прута до Дона и от Нижнего Днепра до рр. Тетерева и Стрыя на Волыни. Им была открыта новая, ранее неизвестная энеолитическая культура волынского Полесья в с. Городске, получившая общее признание в советской и зарубежной археологической науке: раскопаны поселения и могильники черняховской культуры в Лохвице на р. Суле, в Радвицковке на р. Днепре, в Николаеве на р. Роси, в Степовке в Потясминье, Баеве на Волыни, Лопатне и Малаештах в Молдавии /рр. Днестр-Прут/, Нерушае /Поднавье/: участвовал в раскопках трипольского поселения в воч. Коломыйщина, позднекифских городищ Знаменского и Гавриловского на Нижнем Днепре, скифских городищ в Пастырском и Шарповке, салтовского катакомбного могильника на р. Дону. Из памятников раннеславянского времени им исследовались поселения в с. Степовки и Пеньковки на р. Тясмине, из памятников Киевской Руси — городища в Райках, Городске, Плиснеске и Галиче.

Еще в предвоенные годы В.П. Петров приступил к подготовке к изданию корпуса памятников зарубинецкой и черняховской культуры. Война помешала осуществлению этого плодотворного начинания. В послевоенные годы в сборниках «МИА», издаваемых Институтом археологии АН СССР, им были опубликованы материалы раскопок В.В. Хвойки Зарубинецкого и Черняховского могильников, С.С. Гамченко — Масловского и Корчакского могильников, создана необходимая источниковедческая база для изучения названных культур с III в. до н. э. по VII в. н. э.

Параллельно созданию источниковедческой базы по археологическому изучению древнейших периодов истории СССР В.П. Петров, на основе трудов классиков марксизма-ленинизма, развернул работы по изучению социального строя и идеологии доклассового общества. Ему принадлежит цикл работ, составивших в целом монографическое исследование, об общинной по-

земельной собственности в древних германцев. Обширное исследование: «Ф. Энгельс о родовом строе древних германцев. К вопросу о земельных отношениях в древних германцев.» опубликовано в сборнике Института ААЭ АН СССР /1936 г./, посвященном 50-летию книги Ф. Энгельса «Происхождение семьи, частной собственности и государства». Опыт филологической критики и знание древних языков позволили внести ряд важнейших исправлений в чтение текстов Цезаря и Тацита в Фюстель де Куланжа и других авторов.

Исследования по истории земледелия были продолжены в ряде опубликованных статей о подсечном земледелии. Кроме статей на материалах Русского Севера 18–20 вв. В.П. Петров подготовил к печати обширную монографию: «Агротехника лесного подсечного земледелия», объемом до 25 печ. лист., работа хранится в Научном архиве ИА АН УССР.

В своем отзыве об этой работе член-корреспондент АН СССР П.Н. Третьяков писал, что работа В.П. Петрова «представляет почти исчерпывающую сводку и освещение данных о подсечном земледелии, главным образом, Восточной Европы. Ничего подобного ни в нашей, ни в иностранной литературе никогда не появлялось».

Изучение этнографических материалов 18–20 вв. о допахшенном земледелии лесного Севера Восточной Европы открыло возможность обратиться к лингвистическим розысканиям в области исторической семасиологии. В тесном сотрудничестве с Ю.А. Лариным и Ф.П. Филиным в статьях, опубликованных в сборниках Института Языка и Мышления имени Н.Я. Марра АН СССР, В.П. Петров на соответствующих примерах раскрыл реальный смысл первичных семантических связей в архаическом слое восточно-славянских языков. В новейших своих работах, продолжая семасиологические исследования 30-х гг., В.П. Петров сосредоточил свое внимание на изучении гидронимической лексики бассейнов рек Днестра и Днепра. Эти исследования, позволившие выяснить на материалах гидронимии территориальные границы балто-славянского расселения, составили вместе с тем отдельные главы этногенетических работ.

Вопрос о славянском этногенезе в предложенной В.П. Петровым постановке этой труднейшей исторической проблемы увязывается с вопросом об языковой и этнической принадлежности местного населения Восточной Европы в ее зональном расчленении Прибалтики, Причерноморья и средней, промежуточной

между Прибалтикой и Причерноморьем полесско-лесостепной полосы в I тысячелетии до н. э., т.е. в скифское время.

В опубликованных разделах монографии «Скифы. Язык и Этнос» изложены основные положения, выдвинутые автором. Исследуя остатки скифского языка, как они по преимуществу представлены в эпиграфических памятниках Северного Причерноморья, В.П. Петров, в отличие от предшествующих авторов, начиная от Всева Миллера и до В.И. Абаева, Я. Харматты, Л. Згувсты и др., ограничивавшихся привлечением сравнительных данных иранских языков, указал на необходимость сравнительной характеристики скифского языка с позиций лингвистической географии. С точки зрения, выдвинутой В.П. Петровым, скифский язык не диалект иранского, а самостоятельный язык, находящийся в связях с языками территорий, смежных с Скифией, Ирана, Балтики и Фракии. — требование, отвечающее территориальному положению Скифии. Изучение местных собственных имен в надписях из античных городов Северного Причерноморья, остающееся на сегодня областью иранистики, не может быть оправдано. Новейшие работы Вл. Георгиева, Д. Дечева, Й. Руссу позволили установить ближайшую родственность фракийского и скифского языков, как двух самостоятельных языков.

Вопрос об этногенетических процессах на территории Восточной Европы от Северного Причерноморья до Балтики в I тысячелетии до н.э. включает вопрос о балтославянских языковых отношениях. Отсюда балтийские студии. В настоящее время В.П. Петров завершает подготовку к печати книги: «Древнепрussский язык. Фонетика. Морфология. Лексика.», работа над которой заняла свыше десяти лет.

Обширный раздел в научно-организационной и научно-исследовательской деятельности В.П. Петрова занимает его фольклористическая деятельность.

Советская фольклористика на первых этапах ее построения в 20–30-х годах строилась при непосредственном участии Ю.М. Соколова /Москва/, М.К. Азатовского /Ленинград/ и В.П. Петрова /Киев/. Им редактировался ж. «Этнографический Вестник» /10 книг/, издавался «Бюллетень Этнографической комиссии» /свыше 25 №№/, были изданы монографии и сборники о вертепе, днепровских лопманах, чумаках и чумацтве, библиография украинского фольклора и др., подготовлены

к печати корпусы — частушек, народно-календарного обрядового фольклора, народной драмы, свадебного фольклора и т. д.

Обширен и разнообразен список /см./ исследовательских работ В.П. Петрова по украинскому фольклору. Не вдаваясь в подробности, следует отметить здесь методологические принципы, положенные им в основу фольклористических исследований. В основу положено марксистское учение о родовом обществе. Изучая особенности идеологии первобытно-общинной эпохи, представлений о роде, как нерасчлененной общности живых, мертвых и нерожденных, на этнографических материалах палеоазиатских народов Сибири, В.П. Петров вскрывает элементы реликтовых переживаний в восточно-славянском фольклоре народно-календарного и семейного циклов.

Как историк литературы В.П. Петров известен своими трудами в области украинской, русской и западно-европейских literatur. Ему принадлежат многочисленные исследования о Г. Сковороде, Г. Квитке, М. Максимовиче, Т. Шевченко, Н. Костомарове, П. Кулише, Н.В. Языкове, Н.В. Гоголе, Лесе Украинке, Н. Зерове, М. Рыльском, об общественных движениях 40–60-х годов, Кирилло-Мефодиевском обществе и др.

В 1919–1920 гг. — ученый секретарь Комиссии по составлению исторического словаря украинского языка. С 1919 по 1932 г. — член, секретарь, руководитель /«керівник»/ Фольклорно-этнографической Комиссии АН УССР /председатель А.М. Лобода/. С 1932 года научный сотрудник, зав. Отделом славяно-русской археологии Института истории материальной культуры, ныне Института археологии АН УССР. После смерти акад. Ю.М. Соколова в 1941 г. — директор Института фольклора и этнографии. За научные работы в области фольклора и этнографии в 1927 г. награжден серебряной медалью от Русского /ныне Всесоюзного/ Географического общества; в 1928 г. избран действительным членом Географического общества. В 1941 г. академики Ф.М. Колесса, М. Возняк, В. Шврат, К. Ступинский выдвинули кандидатуру В.П. Петрова в действительные члены Академии наук Украинской ССР.

В.П. Петров — участник Великой Отечественной войны /партизанский билет Украинского штаба Партизанского движения № ОК /1237/. В 20-летие Отечественной войны в мае 1965 г. награжден орденом Отечественной войны 1-ой степени.

В послевоенные годы — научный сотрудник Института ар-

хеологии АН СССР /Москва/ и с 1956 г. по настоящее время —
Института археологии АН УССР.

Директор Института археологии
АН УССР
член-корреспондент АН УССР

С.Н. Бибииков

Директор Института искусствоведения,
фольклора и этнографии
им. М.Т. Рыльского АН УССР
доктор филологических наук

Н.Е. Сиваченко

Архів відділу кадрів ІА НАН України, особова справа В.П. Петрова (№ 24).
Копія.

№ 16.

Лист В.П. Петрова до Л.М. Славина

Глубокоуважаемый Лазарь Моисеевич!¹

От Сергея Николаевича² я узнал, что в 1956 году в ИА предполагается Научная конференция, посвященная исследованию городов Северного Причерноморья!

Я мог бы предложить два доклада для конференции

1) Среднее и Нижнее Поднепровье в зарубинецкое время (К вопросу о взаимоотношении археологических культур):

2) Собственные имена в эпиграфике городов Северного Причерноморья (К вопросу об иранстве населения Северного Причерноморья в скифское и сарматское время).

Названия, конечно, условны и могут быть соответственно изменены.

Жалею, что я узнал о всем уже перед отъездом и не смог переговорить с Вами лично.

Желаю Вам всего лучшего.

С искренним уважением

В. Петров

10 октября 1955 г. Киев

Навковий архів ІА НАН України. Авторський фонд Л.М. Славина (№ 17). — Арк. 731–732. Оригінал.

¹ Лазарь Мойсеевич Славин (1906–1971), член-корреспондент АН УРСР. У 1939–1941, 1944–1945 рр. — директор, а в 1945–1951 — заступник директора Інституту Археології АН УРСР; 1939–1946 рр. — вчений секретар Відділу суспільних наук АН УРСР; у 1944 р. заснував кафедру археології Київського Державного університету ім. Т.Г. Шевченка, якою завідував до кінця життя.

² Сергій Миколайович Бібіков (1908–1989), член-корреспондент АН УРСР. У 1955–1968 рр. — директор Інституту археології АН УРСР.

СПОГАДИ

Валентина Корписова

ІЗ ОСТАННЬОГО ЖИТТЄПІСУ ВІКТОРА ПЛАТОНОВИЧА ПЕТРОВА (ДОМОНТОВИЧА): «ВІН БУВ ЛЮДИНОЮ ПОКЛИКАННЯ, А НЕ ВИЗНАННЯ»

Прізвище Домонтовича як знайоме, але призабуте з роками, я почула на початку літа 2000 р. із присвяченої йому радіопередачі, в якій йшлося про те, що письменник не тільки володів словом, а й знав, про що писати. Говорилося про його повість «Ой поїхав Ревуха та по морю гуляти». Саме тоді вийшли з друку в видавництвах «Критика» та «Гелікон» художні твори Віктора Домонтовича. Блискавично майнула думка: «Це ж йдеться про Віктора Платоновича Петрова, він же мені розповідав, що писав під псевдонімом Домонтович». Виникло бажання прочитати знову його твори, щось зробити для його пам'яті. Тієї ж осені з нагоди дня його народження я запросила тих, хто його знав і шанував, вшанувати його пам'ять біля могили. Прийшли не всі, але серед тих, хто прийшов, були й незнайомі мені вчені. Отець Богдан, настоятель студентської церкви Києво-Могилянської академії, відслужив біля могили панахиду, якої не було при похованні Віктора Платоновича. Тоді на громадянській панахиді, що відбулася в червні 1969 р. на першому поверсі акаде-

мічного будинку по вул. Кірова, 4 в інститутському приміщенні, що була не парадною залом, а музеєм і одночасно камеральною лабораторією, линула українська пісня «...степом, степом йшли з війни солдати...». У тому ж 2000 р. я збагнула, що треба писати спогади про Віктора Платоновича, поки ще живи ті, хто його пам'ятає, й будь-де друквати їх. На мою пропозицію відгукнулися не всі.

У мене закарбувався кінець пізньої весни, що збігся з початком календарного літа 1969 р., тоді, 8 червня, Віктора Платоновича Петрова не стало. Він пішов із життя, працюючи за письмовим столом над рукописом із редакційними правками своєї монографії «Етногенез слов'ян». Софія Федорівна поралася на кухні, коли почула вигук Віктора Платоновича. Вона вирішила, що врешті-решт прийшов кореспондент журналу «Огонек», на якого вже тривалий час чекав Віктор Платонович, щоб дати інтерв'ю про свою діяльність розвідника. Гадала, що Віктор Платонович просить відчинити двері, щоб самому не відволікатися від рукопису. Проте за дверима в парадному нікого не було. Софія Федорівна повернулася до кімнати сказати про це Вікторові Платоновичу, але його там не побачила. Він сповз із стільця під стіл і вже не дихав. Вигук, що чула Софія Федорівна, був його останнім, передсмертним. Софія Федорівна відразу зателефонувала Катерині Семенівні Корнієнко, а та мені. І ось ми сидімо втрьох біля Віктора Платоновича. А він, ніби спочиваючи, лежить на дивані. Тривни ще не було. Впадало в вічі, який Віктор Платонович худий, виснажений, маленький на зріст. За життя Віктора Платоновича я майже не помічала його зовнішнього вигляду, що не мав ніякого значення при спілкуванні з ним, до того ж увага зосереджувалася на його очах. Їх, як і широкі чорні брови, не приховували окуляри. Я та Катерина Семенівна мовчки плакали, говорила лише Софія Федорівна. Ми, три жінки, були дуже різні в усьому, але нас об'єднував Віктор Платонович, дорога людина, яка вособлювала для кожної з нас своє.

Софія Федорівна Зерова — дружина Віктора Платоновича, його молодече кохання на все життя, з якою він одружився наприкінці життя. Вона зуміла зберегти за часи кривавої війни та тяжких повоєнних років найцінніше — наукові рукописи Віктора Платоновича¹. Але мені здавалося, що Софія Федорівна все

¹ У великому за обсягом та змістом авторському фонді В.П. Петрова, одна частина якого зберігається в Науковому архіві Інституту археології НАН України (НА

життя кохала свого першого чоловіка — Миколу Зерова, а Віктор Платонович як був для подружжя другом, одним із неокласиків, так і залишився живою згадкою про загиблого чоловіка. Навіть біля шойно померлого Віктора Платоновича Софія Федорівна розповідала тільки про свій перший шлюб, про наглу смерть сина Костика, про арешт чоловіка, про свою трагедію. Казала, що до неї приходила якась людина, що нібито сиділа в одному концтаборі з Миколою Зеровим. Цей чоловік розповів, що Микола Костьович в концтаборі на нарах із голови перекладав вірші Овідія. Прибулець запропонував Софії Федорівні виїхати за кордон і свою допомогу в цьому, та вона відмовилася. Потім надходила до неї невідомо від кого грошова допомога. Ми чекали спогадів про Віктора Платоновича, котрого дуже любили, та не почули про нього жодного слова. Ніби це не він, а Микола Костьович лежав поруч на дивані, очікуючи похорону. В декількох кроках від дивана були завжди відчинені двері, за якими в куті іншої маленької кімнати, на тумбочці, мов ікона, стояв великий за розміром портрет Миколи Зерова, написаний маслом, його було видно шойно заходячи із коридору до першої кімнати. Розмовляти біля померлого про іншу людину було неприродно, тому я вважала, що Софія Федорівна діє під впливом інстинкту самозбереження, що в неї спрацьовує захисна реакція. Взагалі зрозуміти й виявити Софію Федорівну, як так, я не могла, для мене вона залишалася «річчю в собі». Вона була на 4 роки старша за віком від Віктора Платоновича, вища від нього на зріст, худя, зі стрункою і одночасно наче монументальною статуєю, велична, стримана, мовчазна. Запам'яталася якась відчуженість, неприйняття жодних тем розмов, окрім теми літературного життя Києва за часів неокласиків. Вона наполягала, щоб Віктор Платонович про це писав мемуари, а він вперто працював над граматиною давньопруської мови та чекав на кореспондента журналу «Огоньок», щоб дати інтерв'ю про свою розвідницьку діяльність. Софія Федорівна була коректна, ввічлива, розмовляла короткими фразами. Я завжди відчувала, що прийшла в гості саме до Віктора Платоновича, а не до них двох, та так воно й було. Вона була доброю господинею, завжди гостинно пригошала, їжа була смачна, хоча і звичайна, суп, котле-

ІА НАН України) (№ 16), а друга — в ЦДАМЛМУ (№ 243), є його автографи 20–30-х рр., деякі з них написані на бланках Етнографічної комісії ВУАН. Коли Віктор Платонович перебував в Німеччині та в Москві, де не мав постійного місця проживання, ці рукописи могли зберігатися тільки в Софії Федорівни.

ти, чай. Чай був із сухариками, як це було прийнято «за старих часів», про що ми знали з дитячої пісеньки про бідну пташку, яка піймалася в тенета. Віктор Платонович учив мене, як правильно пити чай із сухарями тощо, його поради, як батьківські, з різних приводів, ніколи мене не ображали. Родина Петрових жила бідно, а після смерті чоловіка матеріальне становище Софії Федорівні ще погіршилося, стало дуже скрутним, частини пенсії Віктора Платоновича вона не отримувала. Її доглядала дружина племінника Віктора, яка мала малу дитину, Олександра. Проте, Софія Федорівна до кінця свого життя, хоча мала обмаль грошей, систематично сплачувала прибиральниці кладовища за доглядання могили Віктора Платоновича, в якій згодом, в 1985 р., вона знайшла свій спокій.

Катерина Семенівна Корнієнко була неформальним лідером Інституту археології. Вона завідувала бібліотекою, її кабінет був ніби штабом для майже половини співробітників Інституту, там часто бував і Віктор Платонович. Вона з зими 1942/43 р. пройшла війну санінструктором роти на фронті, тому бачила в особі Віктора Платоновича насамперед бойового побратима, героя війни, а потім — видатного вченого, літню людину, якій в буденних справах була потрібна допомога. І, відчувачи підтримку «згори», (її чоловік — І.С. Корнієнко, заслужений діяч мистецтв України, завідував сектором літератури та мистецтва ЦК КПУ, потім був головним редактором журналу «Мистецтво», ректором Театрального інституту), з вірою в свою правоту та перемогу, з впертістю справжнього бійця пройшла чисельні інстанції всіх рівнів і домоглася для Віктора Платоновича того, чого пересічному науковцеві літнього віку, без наукового ступеня, яким «за законом» був Віктор Платонович, було отримати дуже важко — квартири, пенсії, путівки в санаторій (хоча й однієї — в Ірпінь), друкування монографій і, навіть, поховання на військовому кладовищі.

Для мене Віктор Платонович вособлював дуже особисте: він нагадував про те, що мало статися, але не сталося з моїм батьком. Петров залишився живим, батько загинув на фронті в Сталінграді в вересні 1942 р. Я зовсім його не пам'ятала, фантазувала, що похоронка — це помилка, батько живий, через полон (було ще повідомлення, що пропав «безвісті») опинився десь далеко, проте, головне, що залишився живим, а все інше — не мало значення. Ці фантазії підсилювали «ворожі» радіопередачі з-за кордону, що в 1949 р. розповідали про перемі-

шення українців із таборів «лі-пі» в Німеччині до різних країн. Ці передачі глушили в ефірі, але, хто бажав, той все одно їх слухав. Згодом мої фантазії увійшли в підсвідомість. Коли в 1962 р. по закінченні Київського університету я почала працювати в Інституті археології, то там я зустріла Віктора Платоновича, що повернувся через багато років живим з війни, з Німеччини. Виникли підсвідомі асоціації батька з Віктором Платоновичем. Я ніколи не розповідала про це нікому, вони були моєю таємницею, можливо, Віктор Платонович про це здогадувався й відчував таке моє ставлення до нього. Після смерті Віктора Платоновича багато років у день Перемоги, 9 травня, я самотна приходила на військовий цвинтар і біля його могили думала про батька та згадувала Віктора Платоновича. Могила спочатку була на краю кладовища, тут можна було подумати в тиші. Згодом цвинтар поширився, на сусідніх могилах справляли справжні пікніки, лунали веселі пісні, сміх п'яних роликів похованих. Пам'ятаю, як невдовзі після смерті Віктора Платоновича, в кабінеті Катерини Семенівни, як завжди, ми зібралися й згадували про нього. Говорили про підготовлену, але не здану до друку його монографію і я пообіцяла сприяти її друку. На той час це була фантастична, нездійснена обіцянка, але нині цілком реальна.

Хоча в Інституті я працювала в іншому відділі, ніж Віктор Платонович — скіфо-античному, все ж мала нагоду відразу ближче познайомитися з ним завдяки Надії Кравченко, з якою відразу заприятелювала. Вона була перспективною аспіранткою слов'янського відділу, в якому працював Віктор Платонович. Надія Кравченко досліджувала черняхівську археологічну культуру, брала участь у роботі експедицій Віктора Платоновича, їй він подарував для написання дисертації свої авторські права на матеріали розкопаного ним Косанівського могильника. Це був дуже цінний дарунок, бо на збір матеріалів шляхом польових досліджень звичайно витрачається багато років. Саме Кравченко познайомила мене з Віктором Платоновичем, з яким я спілкувалася спочатку в Інституті, а потім вдома у нього.

Навколо Віктора Платоновича за його життя склалося багато міфів, плутанини, пліток через брак справжньої інформації про нього, навіть звичайної, що не була, на сьогоднішній погляд, ніякою таємницею, на кшталт анкетних даних особової справи, наказів та ін., проте вони тоді були засекречені. Такі були реалії життя. Віктор Платонович повернувся з Москви до Києва на-

прикінці 1956 р. Тут, порівняно з Москвою, його становище в буденних справах значно покращилося. Він переїхав жити до Софії Федорівні. Вирішилася сізифова праця — пошуків в Москві та Підмосков'ї тимчасового житла, моторошного процесу отримання кожного разу тимчасової прописки. Якщо в Москві Віктор Платонович займав посаду молодшого наукового співробітника, що було принизливо для нього, то в Києві відразу, з 1.12.1956 р. за наказом виконуючого обов'язки директора Інституту І.Г. Шовкопляса *de iure*² він числився в слов'янському відділі на посаді виконуючого обов'язки старшого наукового співробітника. Віктор Платонович за чинним законом мав право, після демобілізації обіймати посаду, відповідну посаді до призову в кінці 1941 р., тобто, завідувати науковим відділом. *De facto* Віктор Платонович працював, очевидно, за домовленістю, з своєї чи не зі своєї волі, науковим керівником архіву Інституту. Проте, архів, як допоміжний, а не науковий структурний підрозділ Інституту, не міг планувати розробки наукових тем. Склалася загальнопоширена думка, що В.П. Петров завідував архівом, хоча за штатним розкладом в 1957–63 рр. завідувачою архівом була Н.В. Лінка. Праця в архіві недооцінювалася, вважалася другорядною.

Щоб заховати справжні причини такого працевлаштування вченого, казали, що він 10 років по поверненні з Німеччини мав бути засекреченим. Волночас, В.П. Петров працює в міжнародній Радянсько-Болгарській експедиції (1957), репрезентуючи Інститут історії матеріальної культури АН СРСР [1], в Москві та Києві публікуються його статті під власним ім'ям [2; 3]. В архіві Віктор Платонович працював до осені 1960 р. Праця в архіві мала й свої переваги, там він не був обтяжений шоденними архівними справами, досліджував ту наукову проблему, що його цікавила, й одночасно, як науковець, виконував планові наукові теми слов'янського відділу.

Саме в архіві, де Віктор Платонович «керував» двома жінками, він знайшов, на противагу ставлення до нього більшості

² За наказом № 200 від 3.12.1956 р. виконуючого обов'язки директора Інституту археології АН УРСР І.Г. Шовкопляса В.П. Петрова за переводом із ПМК АН СРСР на підставі постанови Президії АН УРСР від 23.09.1956 р. за № 54 § 728, п. 6 та розпорядження ПМК АН СРСР від 15.11.1956 р. за № 137 з 1.12.1956 р. призначено виконуючим обов'язки старшого наукового співробітника відділу слов'янської археології зі ставкою 1500 руб. на місяць (Архів відділу кадрів ІА НАН України, Особова справа В.П. Петрова).

нашковців, справжню повагу, шану, розуміння з боку добре знайомих із довоєнних часів — Надії Володимирівни Лінки та Серафими Михайлівни Квзнецової. Вони були одного віку з ним і належали, як і Віктор Платонович, до «старорежимної інтелігенції». Якщо Н.В. Лінка до й протягом війни працювала в Історичному музеї, то С.М. Квзнецова — в відділі, яким керував В.П. Петров. Мабуть, в Інституті вона була найближча до нього, він і пізніше, коли працював в відділі, заходив до неї в архів, а вона приходила до нього в гості до дому. Для цих жінок Віктор Платонович залишався ученим рівня академіка і вони при нагоді в ділових документах до його прізвища обов'язково додавали звання професора, підкреслюючи цим свою пошану та сприймання його в довоєнному статусі³. Згодом, до В.П. Петрова як до професора, свого члена письмово зверталася Об'єднана рада відділу літератури, мови та мистецтвознавства АН УРСР із проханням взяти участь в її засіданні з приводу захисту чергової кандидатської дисертації. На таке засідання 10 червня 1969 р. Віктор Платонович уже не зміг прийти.

Інститут археології з 1960 р. розміщувався в академічному, шойно збудованому, будинку по вул. Кірова, № 4 (нині — вул. Грушевського). Раніше, ще з довоєнних часів Інститут було розміщено в старому будинку колишньої чоловічої гімназії по бульвару Шевченка, в тому його крилі, що виходить на вул. Володимирську. В ньому Віктор Платонович мав для роботи окрему маленьку кімнату. В основній частині будинку розміщувалися історичний факультет та інші гуманітарні факультети КДУ ім. Т.Г. Шевченка. Співробітники Інституту археології, за домовленістю із завідувачим кафедрою археології КДУ Л.М. Славіним, читали курс лекцій для студентів-археологів. Я, як староста археологічного гуртка кафедри археології КДУ, часто приходила до Інституту домовлятися з науковцями, зокрема з М.Ю. Брайчевським, О.І. Тереножкіним та ін. стосовно часу та місця проведення лекцій. На жаль, серед лекторів не було В.П. Петрова, хоча Л.М. Славін знав науковий рівень і лекторську майстерність Віктора Платоновича, бо в довоєнні роки вони працювали разом в Інституті археології, перший — як директор, другий — як завідділом. Мабуть, тут

³ Наприкінці заяви до бухгалтерії, написаної рукою Н.В. Лінки 1.X.1957 р., перед прізвищем Петрова стоїть слово «професор» (Архів діловодства НА ІА НАН України. Спр. без номера).

далася ознаки обережності Л.М. Славина.

У новому будинку наш Інститут займав перший поверх і більшу частину другого. В будівельному проекті не було передбачено маленьких кабінетів для співробітників. Робочі кімнати для науковців були великі, по одній для кожного відділу, тому працювати в цих переповнених приміщеннях було важко. Була лише одна маленька кімната для наукових співробітників, в якій знаходився стіл Віктора Платоновича та майже впритул до нього ще два столи, господарі яких змінювалися: тут сиділа то співробітниця з античного відділу, то зі слов'янського, то столи займали аспіранти. Віктор Платонович, зважаючи на вік та свою владу, працював вдома та приходив на роботу, коли це було потрібно. Частенько ми з Надєю Кравченко зустрічали його на початку Хрещатика, коли він тільки йшов до Інституту, а ми робили собі недозволену перерву, вибігали купити морозиво. У таких випадках Віктор Платонович звертав на те, що ми робили негідне культурної людини. Він по-батьківськи корив нас і вчив гарним манерам, кажучи, що морозиво треба їсти в кафе, а не на вулиці на ходу.

Спілкування співробітників відбувалося в світлому коридорі, що проходив уздовж усього будинку, біля вікон на подвір'я. Між вікнами було розміщено тимчасову виставку знайдених в поточному році археологічних знахідок, що сприяло розмовам. На початку 60-х років Інститут був не чисельний, в ньому працювало близько 50 осіб, тому всі знали багато про всіх, проте ті знання були поверховими. Науковці старшої генерації мовчали. Післявоєнна генерація Віктора Платоновича сприймала передусім як розвідника і цілком недооцінювала як вченого, і лише дехто чув про нього як про письменника та літературознавця. Для більшості археологів історія Інституту та й сама археологія України фактично починалася з повоєнних часів, хоча в історіографії мав бути врахований і критикований дореволюційний період, а праця багатьох науковців 20–30 рр. фактично замовчувалася. В Інституті не йшлося про наукові довоєнні здобутки Віктора Платоновича та широкий діапазон досліджень. Залишалися невідомими для більшості його етнографічні дослідження, як-то: «Вогнезрубна система хліборобства і хліборобський культ вогню», «З ступінь про предкласове суспільство. Ловецькі і хліборобські культури», «Тотемізм і родове суспільство» та ін., що безпосередньо стосуються також проблематики археології. Археологічна молодь, можливо з чи-

єїсь подачі, звертала увагу на другорядне, яке здавалося майже забороненим. Так, моє знайомство з науковими працями Віктора Платоновича почалося з статті «З фольклору правопорвників. Збірка пісень», яку порадив мені прочитати молодий співробітник В. Гладилін. Журнал «Етнографічний вісник» (П, 1926 р.), де була опублікована ця стаття, спеціально лежав на столі читального залу бібліотеки. Ця стаття сприймалася молоддю 60-х років як опозиційна, бо тоді в археологічних експедиціях на противагу офіційним співали які завгодно пісні.

Площина мислення Віктора Платоновича для більшості археологів була terra incognita. Вони мислили іншими категоріями і не сприймали розробок Віктора Платоновича. Так, готуючись до доповіді на слов'янському відділі на тему балто-слов'янських зв'язків, Віктор Платонович передбачав її неприйняття, про що свідчить начерк вступного слова доповіді, який вважаю доцільним навести повністю мовою оригіналу, щоб краще збагнути ситуацію.

«Pro domo sua

Во избежание недоразимений

Сравнительный материал — языковедческий материал сравнительных сопоставлений общепринят общепризнан это стандартный материал стоит вне дискуссий простая арифметика. Я не вносил никаких в него изменений. — и проши относиться к нему как к таковому. Ни о какой ревизии языковедения, как науки, и языковедческих данных не м[ожет] б[ыть], надеюсь, речи.

Благодарен товаришам и руководству Сектора за предоставление мне возмож[ности] выступить с докладом вне-профиля ИА.

Поскольку приходится выступать перед археологами, проши рассматривать доклад в порядке информации, а не обсуждения.

При сегодняшней ситуации в археологической науке, насквозь этнизированной науке, получившей сгибо этнический крен, думаю, будет бесполезно ввести в курс языковедческих данных, как ставится та же проблематика в языковедении, как решается эта проблематика языковедами и как м[ожет] решаться.

Ниже я отмечи, что принадлежит лично мне, и за что я не неси ответственности, в отличие от того, что мне не принадлежит, что является принадлежностью языковедческой науки

и где возможна только одна позиция: или языковедение, как наука существует, и тогда с ее положением нижне считается, или данной науки не существует и тогда...» [4, спр. 260].

Три крапки наприкінці документа не потребують коментарів.

Серед археологів і співробітників інших гуманітарних інститутів було поширено багато чуток і пліток стосовно розвідницької діяльності Віктора Платоновича: одні сприймали його як героя, інші ставилися до нього обережно і навіть впереджено, або з таємною ворожістю, заздрістю та невщтомом. Найприкріше, що й нині в Інституті археології багато науковців не знають, що Віктор Платонович Петров — це і є В.П. Домонтович, не читали його художніх творів, не знають не тільки його історіософії, а й фольклорно-етнографічних праць, безпосередньо пов'язаних із інститутською проблематикою, не уявляють масштабу та неперевершеності інтелектуальної спадщини В.П. Петрова [5].

У 70-х рр. на інститутському стенді «Вони воювали за Батьківщину» було фото В.П. Петрова з коротеньким написом «розвідник», без будь-якого військового звання, в штатному розкладі Інституту воно було «рядовий», хоча, можливо, це було загальноприйняте маскування. Віктор Платонович не був членом КПРС, про що знали всі, що підтверджується документами⁴. Ми дивувалися, як радянський розвідник не був комуністом, але це так і було. В Інституті переказували слова Віктора Платоновича, що не всі археологи, що втекли з німцями і кого вважають зрадниками, насправді є ними, що прийде час — і правда відкриється. Але чия та правда, чиї прізвища — не знали. Серед втікачів-археологів найчастіше тоді згадувалися імена В. Козловської, П. Курінного, але чи про них йшлося — залишилося невідомим.

Тоді люди звикли до підозрливості, були схильні випадковим розмовам і приватним справам надавати двозначності, присмаку підозри — особливо це торкалося співпраці Віктора Платоновича з КДБ. О.В. Сухобоков, тодішній аспірант, згадав, що одного разу всім трьом аспірантам слов'янського відділу, які малі робочі місця в одній кімнаті з Віктором Платоновичем, запропонували вийти з кімнати. В ній Віктор Платонович увесь день розмовляв із якимось журналістом, але в жод-

⁴ Архів діловодства, штатний розклад Інституту за 1957 р. [6].

ному журналі чи то в газеті це інтерв'ю не було надруковане, невідоме й ім'я журналіста. І з цього факту робився хибний висновок. Лише в 2003 р. зміст цього інтерв'ю й ім'я журналіста — Микола Шудря — стало відомим завдяки його доповіді на конференції філософського факультету КНУ ім. Т.Г. Шевченка: «В.П. Петров (Домонтович, Бер) — видатний мислитель, учений, письменник».

Віктор Платонович Петров нічого не вимагав від влади, він казав: «Коли я був потрібен Батьківщині, мене двічі мобілізували, але я в неї просити нічого не брав». Знали, що Віктора Платоновича для виконання завдання розвідника було перекинуто до німців під Харковом. Це пояснює, звідки Віктору Платоновичу знайомий «голод Харкова взимку 1942 року... Найстрашніший голод — зимовий голод, пустельний і злий!» [7]. Стосовно двох мобілізацій. Зараз, коли розсекречені ті документи особової справи Віктора Платоновича, що зберігаються в Інституті археології НАН України, зрозуміло, які мобілізації він мав на увазі. Він про це говорить конкретно, хоча і мовою того часу. Перша мобілізація: «С конца 1941 мобилизован в действующую армию. Принимал участие в Великой Отечественной войне как переводчик 1 разряда в 41 Гвардейской Дивизии, с 10 февраля 1942 г. по 16 мая [1945 р.] состоял в партизанском отряде соединения «им. Берия» в должности бойца (Удостоверение Украинского штаба Партизанского Движения, № ОК/1237, 20 июня 1950 г.)» [4, спр. 267]. Це посвідчення було надане за рік після повернення з Німеччини до Москви, до початку (03.10.1950 р.) роботи в Інституті археології АН СРСР⁵. Друга мобілізація: «С 6-VIII-1945 по 23-III-1950 состоял на службе в Министерстве Внешней Торговли в должности научного сотрудника»⁶. Час цього «закордонного відрядження» не збігається з реальним поверненням Віктора Платоновича до СРСР, до його складу входять ті місяці, про які ми досі нічого не знаємо. Не збігаються дати закінчення першої та початку другої мобілізації. Невідомо, тут звичайні чи обмірковані опіски, або плутанина дат при складанні автобіографії.

Стосовно того, що Віктор Платонович нічого не просив у влади, то справді, він не просив ані квартири, ані прописки, ані зарплати, ані посади. Проте, він вперто вимагав найголовнішо-

⁵ Стисла автобіографія написана 12 вересня 1956 р. (Див.: док № 12 в цьому зб.).

⁶ Автобіографія В.П. Петрова, написана 8 грудня 1956 р. (Див.: док № 13 в цьому зб.).

го в житті — повернення свого наукового статусу, підтвердження за ним наукового ступеня доктора філологічних наук. Це він робив, спираючись на чинний закон, але ця його боротьба не була відома археологічному загалу. Збереглася чернетка заяви до ВАК, де він пише: «Полагаю, что мой научный стаж, мои научные работы (общим числом до 200), моя научная аттестация с 1930 года, как доктора литературоведения, должности, которые я занимал до призыва в ряды Советской Армии, закон, подтверждающий за каждым трудящимся, после демобилизации, право занять должности, соответствующие тем, которые он занимал перед его мобилизацией, дают мне достаточное основание обратиться в Высшую Аттестационную Комиссию и ходатайствовать перед Президиумом ВАК подтвердить за мною ученую степень доктора наук»⁷. Хоча ця чернетка, як й інша такого самого змісту, не має дати, проте обидві, зважаючи на дату — 1952 р., згадану в тексті, написані в Москві. Негативна реакція влади відома. Тому Віктор Платонович, коли пише чергову автобіографію, зазначає як вивок: «С 1956 года никаких изменений в моем служебном и проч. положении по сравнению с данным текстом Автобиографии не произошло. 10 февраля 1961 г.»⁸.

Повернувшись до Києва, Віктор Платонович не залишає боротьбу за науковий ступінь. Коли стало цілком зрозуміло, що повернення наукового ступеня не буде, Віктор Платонович став притримуватися іншої тактики: в похилому віці він домагається нового захисту дисертації *honoris causa* на ступінь доктора філологічних наук. Ця боротьба тривала декілька років, не менше чотирьох, точніше можна визначити за архівом ВАК. В.П. Петрова підтримують. У 1963 р., після його доповіді на сесії АН УРСР, присвяченій 1100-річчю слов'янської писемності, член-кор. АН УРСР, доктор філологічних наук, професор КДУ П. Попов надсилає звернення до ВАК стосовно надання В.П. Петрову вченого ступеня доктора філологічних наук. У ньому, високо оцінюючи вклад В.П. Петрова в науку, який зараз ми назвали б культурологічним, він наголошує, що В.П. Петрову притаманні цінні риси, що рідко зустрічаються в творчості інших вчених. Він пише, що коли В.П. Петров: «возвратившись к научно-исследовательской работе, стал уделять

⁷ Автобіографія В.П. Петрова, написана 8 грудня 1956 р. (Див.: док. № 13 у цьому зб.).

⁸ Заява В.П. Петрова в ВАК СРСР (Див.: док. №9 у цьому зб.).

большое внимание и ранее проводимым им исследовательским работам по археологии... Также и в этот период В.П. Петров не оставлял в стороне (и ныне не оставляет) своих филологических интересов, старается сочетать их в едином комплексе материальной и духовной культуры славянских и других народов. Это — ценная и доселе еще, к сожалению, редкая черта в научной продукции ученых».⁹

У 60-ті роки про все це ми не знали. Як нам було відомо, на початку війни для створення легенди розвідника в газеті «Правда» В.П. Петрова було оголошено зрадником, українським буржуазним націоналістом. Після його демобілізації, коли в 1949 р. скінчилося «закордонне відрядження», як людину його було, за його ж словами, «повністю реабілітовано», але як вченого — ні, бо загубилися оригінали атестаційних документів. Ось і все, що знали. Тоді було засекречено, що оригінали документів зберігалися в Києві, бо за часів захисту Віктора Платоновича ВУАН сама вирішувала свої справи і до Москви документи не потрапляли, бо ВАК АН СРСР ще не було створено. Напередодні евакуації Академії наук до Уфи за наказом Уряду оригінали атестаційних документів В.П. Петрова разом із іншою академічною документацією було знищено¹⁰. Ми не знали про справжні причини принизливого стану вченого, що опинився без будь-якого наукового ступеня, який, на мою думку, йому був потрібен не для престижу, а для можливості залишити в друкованих монографічних працях свої ідеї. Без наукового ступеня В.П. Петрову дозволялося друкувати тільки статті з археології, лінгвістики й етнології. Ученому світового рівня, оригінальному філософові ХХ ст. не давали слова.

Це стало можливим тільки після нового захисту дисертації, який йому врешті-решт було дозволено, але тоді, коли Віктор Платонович був уже дуже хворий, лише за два роки до смерті. Поблажливості до вченого рівня академіка не було, йому довелося як початківцеві (за тих часів і я складала іспити з кандидатських мінімумів) задовольнити всі вимоги до захисту дисертації. Це було знущанням. Віктор Платонович склав всі кандидатські мінімуми-іспити: з археології, філософії, німецької мови. Згадую, як ми, молодь Інституту, обурювалися тим, що кафедра

⁹ Звернення проф. П. Потапова в ВАК СРСР. (Див.: док № 14 в цьому зб.).

¹⁰ Архів діловодства, зокрема відділ кадрів Інституту археології НАН України зберігає документацію тільки з 1944 р., тобто, з часів відтворення ІА після його повернення з Уфи.

іноземних мов оцінила знання Віктора Платоновича з німецької мови на «задовільно», до речі, я тоді на іспиті отримала «відмінно». Тепер я впевнена, що Віктор Платонович на цьому іспиті жартував у дусі Домонтовича, мабуть розмовляв давньогерманською мовою, або діалектною, наприклад, баварською, чи якимось інакше відвів дувш. Між іншим, згадую поради Віктора Платоновича стосовно вивчення іноземної мови: треба хоч би що розмовляти мовою, яку вивчаєш, думати нею і наводив приклад, як він при потребі заговорив французькою мовою, яку не любив. Зараз така порада здається азбучною істиною, але тоді методик вивчення мови в учбових закладах всіх рівнів цілеспрямовано було скеровано тільки на переклад фахової літератури, бо розмовна мова сприяла отриманню всілякої інформації по радіо та спілкуванню з іноземцями, що було недопустимо.

В Інституті археології вважали, що Віктор Платонович захищається на ступінь кандидата історичних наук, став доктором саме історичних наук, тому такий ступінь іноді писали в окремих офіційних другорядних документах Інституту, скажімо, бухгалтерії. Таку саму помилку й нині роблять деякі дослідники В.П. Петрова (Домонтовича). Науковому загалу було невідомо, що замість підготовки захисту кандидатської дисертації, приховано готувався захист на ступінь доктора філологічних наук. Це засвідчує як обсяг автореферата (при захисті кандидатської дисертації це один друкований аркуш, а автореферат В.П. Петрова — чотири, що відповідає вимогам докторської дисертації), так і звернення до ВАК директорів інститутів АН УРСР археології — С.М. Бібікова та мистецтвознавства, фольклору й етнографії — М.Є. Сиваченка¹¹. Звісно, тоді не можна було захищати докторський ступінь, перескочивши через кандидатський, до того ж прихованість цього задуму була в дусі того часу й, мабуть, правильною, бо в Віктора Платоновича було чимало недоброзичливців, які могли затримати захист, який і так затягнувся. Від розповсюдження автореферату до захисту в випадку Віктора Платоновича пройшов майже рік. Автореферат надруковано 25.04.1966 р., захист відбувся 13.05.1967 р., а не в 1966 р., як це помилково увійшло в літературу¹². Чому Віктор Платонович вибрав науковий ступінь саме

¹¹ Звернення інститутів археології та мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР до ВАК СРСР. (Див.: док № 15 в цьому зб.).

¹² «Решением Высшей Аттестационной Комиссии от 13 мая 1967 г. (протокол № 24) Петрову Виктору Платоновичу присуждена ученая степень доктора фи-

з філології? Чи він сам вважав свій вклад більшим саме в цю галузь науки, чи в такий спосіб він боровся, відстоюючи свій довоєнний науковий статус, чи обрав той науковий осередок, де йому було вільніше дихати, пам'ятаючи про свою освіту саме на історико-філологічному факультеті Київського університету, чи він надто широко трактував фах філолога, який, в його випадку, не вкладався в загальноприйняті академічні межі, а можливо, спрацювали всі чинники, хто знає. Говорячи сучасною мовою, його автореферат «Язык. Этнос. Фольклор», який ішов під грифом Відділу літератури, мови та мистецтвознавства «по совокупности работ на соискание ученой степени кандидата филологических наук» за своїм українознавчим змістом відповідає напрямку культурології.

Для повоєнного наукового загалу масштабність наукового надбання Віктора Платоновича виявилася лише на захисті його дисертації, вже третьої в його житті. В 1927 р., як аспірант (із 1923 р.) Науково-дослідної кафедри мовознавства при Київському інституті народної освіти з відділу історії літератури (керівник А. Лобода), він захистив дисертацію на звання наукового співробітника, в 1930 р. став доктором літературознавства. В 1967 р. захист відбувся на Об'єднаній Вченій раді із захисту дисертацій Секції суспільних наук АН УРСР і визвав велику зацікавленість та увагу наукових співробітників усіх гуманітарних інститутів. Чималий конференц-зал Секції суспільних наук АН УРСР (на другому поверсі будинку по вул. Кірова, 4) був повним. Уперше Віктор Платонович мав змогу розповісти повоєнному науковому загалу про свої концепції, власний внесок в гуманітарну науку, в українознавство. Перед слухачами виступив не просто вчений із широким колом досліджень, а зовсім інша постать — мислитель. Члени Ради по захисту, філологи, історики, етнографи, мистецтвознавці гостро сперечалися за право надати В.П. Петрову ступінь доктора відповідно до своєї наукової галузі. Це була справжня баталія. Мабуть, вона була грою за підготовленим сценарієм, проте шира та правдива. Завдяки захисту дисертації внесок Віктора Платоновича в науку вже не можна було замовчувати. Це був його тріумф вперше за повоєнне життя на Батьківщині і ми

лологіческих наук.» Звертаємо увагу на те, що в наукових дипломах дата рішення ВАК вказує на дату й номер протоколу захисту дисертації на Вченій раді по захисту в відповідній установі, в даному разі АН УРСР» (Диплом доктора наук МФЛ №000372. Москва 1 июля 1967 г. [8. с. 150]).

широ раділи разом із ним. Суперечка з приводу вибору науки для надання ступеня Віктору Платоновичу не мала сенсу, бо він за своєю суттю був учений майбутнього, дослідження якого поєднують різні галузі гуманітарної науки в одне ціле.

В.П. Петров вивчав історію українського народу в різних аспектах. Він високопрофесійно знав першоджерела з духовної сфери життя людини — слов'янські та балтійські мови, топоніміку, гідроніміку, етніміку, епіграфіку, етнографію, фольклор, історію та літературу, а також першоджерела з матеріальної сфери життя людини. Матеріальні артефакти репрезентує археологія. Тому В.П. Петров вивчав археологію ще з 1933 р., хоча і не зовсім зі своєї волі, в різних інституціях, що мали різну назву та врешті-решт перетворилися на Інститут археології. Саме ця наука надала вченому нові можливості вивчення людини, зокрема, походження українського народу. Вона не була для нього тільки безпечним місцем утечі, схованкою, як помилково вважається (Ю. Шевельов, С. Павличко та ін.), бо серед репресованих учених було чимало археологів (М. Макаренко, С. Магвра, М. Рудинський, Л. Дмитров та ін.).

Віктор Платонович, як археолог, був фахівцем високого рівня. Розуміючи цінність першоджерел, в довоєнні роки він ставить завдання повної публікації матеріалів раніше розкопаних В.В. Хвойкою, П.І. Смолічевим, С.С. Гамченком археологічних пам'яток і друкує їх. Як археолог, Віктор Платонович ніколи не був кабінетним ученим, проводячи ще до війни розкопки, зокрема, пам'яток трипільської культури. В 50–60-х рр. він майже кожний польовий сезон проводив на розкопках археологічних пам'яток різних культур: черняхівських, ранньослов'янських, пізньоскифських (Гаврилівське та Знам'янське городища Нижнього Подніпров'я). Після повернення до Києва Віктор Платонович зосереджував увагу на розкопках черняхівських пам'яток. Перебуваючи в Москві, він також проводив розкопки: в 1955 р. — могильника біля с. Лохвиці на р. Артополоті (басейн Сули), в 1956 р. — поселення в с. Миколаївці на р. Рось. Розкопки він проводив не тільки для отримання нового джерела, а й щоб побачити власними очима топографію пам'яток, матеріали *in situ*, більшу частину яких не беруть до фондосховищ, до того ж, в процесі розкопок з'являються думки та така інформація, яка не фіксується в польових звітах. До речі, хоча в археологічних експедиціях було чимало труднощів і незручностей буття, експедиції давали можливість відокремитися від сьогодення, відпочити від ідеологічно-інформаційного

тиску. Привертає увагу той факт, що в повоєнні часи вчений ніколи не керував експедицією, а тільки одним із її загонів. Не виключено, що цей факт також був обумовлений певним ставленням до Віктора Платоновича, а не його рішенням. У перший рік роботи в Києві (1957) він продовжив польові дослідження поселення Миколаївка, керуючи Миколаївським загonom Радянсько-Болгарської експедиції АН СРСР та АН УРСР, причому, Віктор Платонович презентував Інститут історії матеріальної культури АН СРСР (Москва), а Інститут археології АН УРСР — Є.В. Махно [1]. Тут немає протиріччя, бо експедиції завжди плануються заздалегідь, а в 1956 р. В.П. Петров працював ще в Москві. У тому самому 1957 р. та в 1958 р. він керує Спечівським загonom Кременчуцької ранньослов'янської експедиції ІА АН УРСР [9]. У 1958 р. розкопав поселення черняхівського типу в с. Радичківка на Полтавщині [10]. У 1959 р. він, вже хворий, розкопав катакомбний могильник салтівської культури в с. Верхній Салтів на Харківщині¹³. У 1961 р. керує Косанівським загonom Південно-Бузької експедиції, розкопав черняхівський могильник Коса ново [12] 1965 р. був останнім роком польових досліджень 71-річного хворого вченого, який, керуючи загonom Дністро-Дунайської експедиції, розкопував черняхівське поселення Нерушай на Дунаї [13] та черняхівський могильник в с. Баєві на Волині [14].

Археологічні матеріали, разом із лінгвістичними та письмово-історичними були потрібні Віктору Платоновичу для вирішення проблеми етногенезу слов'ян-українців. Концепція склалася вже в 1946 р. [15], але тільки після захисту дисертації уможливився друк монографії «Етногенез слов'ян». Цікаво, що на полі автореферату В.П. Петрова поруч із назвою рукопису «Проблема славянского этногенеза» в переліку наукових праць рукою директора Інституту С.М. Бібікова олівцем написана примітка: «Кучере М.П., в печать», яка фактично була директивою друку цієї монографії. Але її друк чиновниками від науки затримувався різним чином. Віктор Платонович у друкованому вигляді «Етногенезу слов'ян» не побачив. За його життя в повоєнні роки було надруковано тільки дві монографії, обидві в один 1968 р. в видавництві АН УРСР «Наукова думка»¹⁴ за рішенням вчених рад різних інститутів. Інститут архе-

¹³ Див.: щоденник В.П. Петрова в звіті Д.Я. Березовця [11].

¹⁴ С.Д. Павличко помилково вважала, що «Підсічне землеробство» російською мовою було опубліковане в Москві [16].

ології видав фундаментальну працю «Подсечное земледелие», важливу для розуміння загально-історичних явищ. Інститут мовознавства, в роботі якого В.П. Петров брав жваву участь, видав монографію «Скіфи. Мова і етнос». Після захисту, як доктор філологічних наук, В.П. Петров вже мав надію на видання низки своїх взагальнюючих праць. Про його сподівання та плани говорить «Календарний план підготовки до друку монографій в 1969–1972 рр.: 1969 р. — Етногенез слов'ян. Проблеми і джерела. Здано до видавництва в березні – квітні 1968 року. 18 др. арк.: 1970 р. — Класики марксизму-ленінізму про первіснообщинне суспільство. Має бути здано до друку в квітні 1969 р. 20 друк. арк.: 1971 р. — Мислення родового суспільства (На підставі археологічних і етнографічних джерел). 20 друк. арк.: 1972 р. — Обрядовий фольклор календарного і сімейного циклів. 20 друк. арк.»¹⁵. У цьому плані немає монографії з граматики давньопрусської мови, над якою він працював в 60-ті роки за домовленістю з Академією наук Латвійської РСР, де ця робота мала бути надрукована. Заплановані наукові праці мали втілити ідеї Віктора Платоновича, засади яких почали формуватися вже в 20–30-ті рр. Монографії практично були майже написані, матеріали давно зібрані, систематизовані, вивчені, написані окремі глави, деякі з них опубліковані в вигляді статей. Тому заплановані праці вказані також в авторефераті (1966) в переліку рукописів [17].

Добре пам'ятаю, як після захисту дисертації та видання монографій, археологічна молодь в коридорі Інституту з запахом обговорювала ідеї Віктора Платоновича, зокрема, етногенетичну концепцію. На жаль, після смерті Віктора Платоновича його ідеї, що відрізнялися від загальноприйнятих, із часом перестали обговорюватися, наслідкування не заохочувалося і не підтримувалося. За словами скіфолога В.А. Іллінської: «Петров випав з обійми історіографії».

Віктор Платонович був людиною дії, яка для нього була синонімом праці, наукових здобутків. Він тримався осторонь від всяких дискусій, але в другій половині 60-х років, в рішучий момент для долі Інституту, коли виникла протидія опозиції адміністрації та вирішувалося питання зміни керівництва, вчений виявив свою позицію. Він зробив вибір на користь поліпшення роботи Інституту. Віктор Платонович виказав своє

¹⁵ Календарний перспективний науковий план В.П. Петрова [4, спр. 276].

ставлення до подій на профзборах, проголосувавши проти тодішнього директора С.М. Бібікова. На моє запитання, чому він голосував проти директора, Віктор Платонович лаконічно відповів: «Бібіков поганий адміністратор». Безсумнівно, Віктор Платонович краще за інших бачив всі вади керівництва Інститутом.

Саме в ті дні взимку 1967/1968 рр. я вперше прийшла до дому Віктора Платоновича. Він через хворе серце вже працював вдома, лише зрідка з'являючись в Інституті. Мені потрібна була допомога — йшлося насамперед про мою віру в справедливість, в людей. Уперше в житті я усвідомила несправедливість, бо на собі відчувла, що твою працю можуть закреслити не тому, що вона погана і нікому не потрібна, а тому, що ти належиш до іншого товариства. Хоча я працювала в експедиціях і в відділі з тими, хто підтримував адміністрацію, та товаришувала з Надією Кравченко й поза інститутом, в вільний час спілкувалася «не з тими людьми». Відтак, мою статтю виключили з інститутського журналу «Археологія», висунувши вимогу за три дні покласти рецензію на статтю на стіл редакції. Рецензент мав виступити проти дирекції, на що ніхто не наважився. Я звернулася до Віктора Платоновича, тому що за тих обставин тільки він міг написати рецензію, яку б ніхто не міг оскаржити. Віктор Платонович зрозумів мене і повністю підтримав: в моїй присутності відсунув на письмовому столі в бік власний рукопис, над яким працював, і, прочитавши мою статтю, негайно написав схвальну рецензію, в якій радив й надалі займатися питанням зв'язків античного світу з черняхівською та сарматською культурами, вказавши також на інші матеріали до цього питання. Статтю надрукували. З того часу я часто бувала в нього вдома, де почувалася зручно, шасливо. Я відвідувала його без попередження, бо він не мав телефону. Завжди усмінений, лагідний, Віктор Платонович поспішав в коридор, допомагав мені зняти верхній одяг. Через молодість мені навіть на думку не спадало, що я відволікаю вченого від праці, що людина похилого віку може погано почуватися. Віктор Платонович жодного натяку на це ніколи не давав, навпаки, виявляв радість. Мабуть, йому також було потрібне спілкування.

Віктор Платонович на той час нещодавно переїхав із центра міста в Московський район, отримавши там зусиллями К.С. Корнієнко квартиру. Пересічному громадянину тоді

одержати квартиру було дуже важко, її чекали десятиріччями. Нова квартира, так звана «хрущовка», була на другому поверсі будинку, що розташовувався на розі вулиць Володимиро-Либідської (будинок № 16, квартира № 98) та Горького. Новий район був незручним для життя, віддаленим від місця роботи Віктора Платоновича. Вікна квартири виходили на вузьку вулицю, на іншому боці якої стояв новий будинок Володимирського ринку. Віктор Платонович неодноразово іронізував над типовим проектом цього будинку, що не мав конкретного функціонального призначення. Особливо його дратувала форма даху у вигляді гострих піднятих догори кутів, та з вікна нічого іншого не було видно. Тут із самого ранку до ночі було чутно невсхваючий гомін базару, гучний безперервний гуркіт машин жвавого руху по вул. Горького. Не було поблизу ні садка, ні парку, де можна відпочити. Звідси до центру Києва, де знаходилися всі інститути Відділу суспільних наук АН УРСР, далеко, до зупинки тролейбуса треба підійматися вгору по крутій, хоча й короткій, вулиці. Нова квартира не подобалася і Софії Федорівні, бо в старому зручному для життя центральному районі, де вона мешкала змолоду та куди переїхав із Москви в 1956 р. Віктор Платонович, залишилися її давні подруги. Вона жалувала за однокімнатною комунальною квартирою в старому будинку з високими стелями (кол. вул. Фундуклівська, потім Леніна, буд. 80, кв. 2), що їй була більше до вподоби. Проте, для Віктора Платоновича, починаючи з воєнних років, це була перша власна квартира, де він міг спокійно працювати. Квартира мала все дуже маленьке — коридорчик, кухню, дві прохідні вузькі витягнуті вздовж кімнати («вагончики»). Перша, більша за площею, була вітальня та одночасно робоча кімната Віктора Платоновича, друга — спальня, кабінету не було. В кімнатах знаходилися лише необхідні старі меблі, тому кімнати здавалися просторими. Завжди відчинені двері між кімнатами підсилювали ілюзію простору. Книг, на відміну від інших археологів, що мали вдома великі власні бібліотеки, Віктор Платонович мав дуже мало¹⁶. У шафах зберігалися чис-

¹⁶ Я перевірила свої спогади таким чином: 24.IV.71 р. Софія Федорівна безкоштовно передала в дар бібліотечі ІА (археологічна, лінгвістична, етнографічна тематика) книги Віктора Платоновича [18]. Це окремі відбитки, монографії, 5 словників, наукові журнали. Значна частина праць має дарчий напис або є ав-

ленні рукописи. Відразу по його смерті частину архіву забрало КДБ, невідомо що і в якій кількості, але й та частина архіву, що нині зберігається в ІА НАНУ та в Центральному Архіві-Музеї літератури та мистецтва України, займає багато місця. В кімнатах не було ніяких прикрас, окрім портрета Миколи Зерова, про який вже йшлося. Квартира була бідна, проте охайна, затишна. В новій квартирі Віктор Платонович, якщо б і бажав, то не зміг би оновити чи доповнити меблі, цього не дозволяла зарплата. Пенсії, яку вдалося оформити, він не отримував, бо тоді не дозволялось одночасно отримувати пенсію та працювати. Після повернення за переводом із Москви до Києва Віктор Платонович отримував московську ставку: з 1 грудня 1956 р. до моменту захисту дисертації молодшого наукового співробітника — 1500 руб., відповідно після реформи 1960 р. — 150 руб. [6], а не київську ставку старшого наукового співробітника. Лише два останні роки життя Віктор Платонович, як доктор наук, мав ставку 350 руб. Між іншим, стаж його роботи, як визначається в наказі Інституту стосовно «звільнення з посади з приводу смерті», був 47 років 9 місяців [6]. Отож, маючи невелику платню на двох, бо пенсія Софії Федорівни була мізерна, не дивно, що Віктор Платонович іноді не мав у кишені навіть декількох рублів і мусив їх позичати.

У розмовах із Віктором Платоновичем і в Інституті, і вдома я знаходила відповіді на багато питань із археології, історії, етнографії, фольклору, культури, мистецтва, літератури, проте не пам'ятаю розмов про війну, політику, репресії. Цих тем, на противагу моїм рідним, також майже не торкалися інші археологи старшого віку, з якими я часто спілкувалася (М. Вязьмітіна, Є. Веймарн, П. Шultz), й які пережили репресії, війну, окупацію. Розуміючи, що згадані теми дуже делікатні, я вважала навіть нетактовним розпитувати їх про це. З розмов із Віктором Платоновичем згадую, що він дуже не любив К. Павстовського, іронізував, згадуючи його. Тоді твори К. Павстовського були дуже модні, ними захоплювалися, але я не була їх шанувальницею, хоча й читала. Своє ставлення до Павстовського Віктор Платонович мені пояснював тим, що в автобіогра-

торськими екземплярами. З 136 книг лише чотири — довоєнні видання, серед них відбиток: Петров В.П. «К палеоморфологии слова» (1934); Перцов П. «Венеція» (1905), 11 праць видано в 50-ті роки, основна частина — в 60-ті. Зрозуміло, що бібліотека зібрана в 60-ті роки, після повернення Петрова до Києва.

фічних творах цього письменника, де йдеться про Київ двох перших десятиліть ХХ ст., є багато брехні, неправдивого, й наводив приклади. Так, К. Павстовський ніколи не вчився в Університеті Св. Володимира. Шікаво, Максим Рильський також терпіти не міг К. Павстовського. Він завжди втрачав витримку, дратувався навіть тоді, як тільки чув прізвище К. Павстовського¹⁷. Таке негативне ставлення до К. Павстовського двох київських неокласиків, петлюрівця та кадета, можна пояснити тим, що вони та К. Павстовський були тоді по різні боки в боротьбі за Україну.

До розмов із Віктором Платоновичем я була підготовлена не тільки жагою нових знань, а й тим, що про культуру знала дещо більше за університетську програму, внаслідок спілкування з інтелектуалами-вченими старої генерації. Я знала дещо про українську заборонену поезію 20-х рр. ХХ ст. від М.І. Вязьмітиной, яка в 20–30 рр. була відомим сходознавцем, істориком мистецтва ісламського Сходу, а після знищення української сходознавчої школи в середині 30-х рр., вона, забута як сходознавець, складним шляхом перейшла до археології. Я вперше почула про О. Влизька, М. Семенка, М. Волошина, з якими вона була особисто знайома, про Лім поета в Коктебелі за життя М. Волошина, де вона неодноразово була й про тих, із ким там спілкувалася, зокрема, з О. Гріном, О. Толстим, О. Антоновим. Добре відчувалося, що в Інституті М.І. Вязьмитина, як і Віктор Платонович, була чужою. Я читала поезії М. Зерова, А. Кримського, О. Влизька, В. Блакитного, імена яких було повернуто, а твори передрукковано за часи хрущовської «відлиги». Але українська проза 20-х рр. для мене залишалася *terra incognita*, її відкриттям був роман «Доктор Серафікус» В.П. Домонтовича, який дав мені читати сам автор. Це була невеличка книжка в м'якій обкладинці, з акуратно вирізаним у формі прямокутника місцем видання, закресленим роком друку, який все ж прочитувався. Подобався стиль, мова роману на противагу важкій науковій археологічній мові тих часів. Сприймалися, як сучасні, теми з науки та життя вчених. Читання роману ніби продовжувало наші розмови з автором на усілякі теми. Коли я тепер цей роман знов перечитала, враження залишилося попередньо вражаючим, захоплюючим.

¹⁷ Цей факт знаю зі слів В. Келембетової, співробітниці ІМФЕ, директором якого тоді був М.Т. Рильській.

ніби я знов веду розмову з Віктором Платоновичем. З такими самими почуттями я читаю всі інші його художні твори, підкреслюю олівцем рядки, з яких можна скласти правдиву найкращу розповідь про нього. З розмов із Віктором Платоновичем я знала, що «Доктор Серафікус» він написав в 20-ті ро.. але не видав, бо видавництво, де мав друкуватися роман, перестало існувати разом із закінченням непу, що цей роман видано в Мюнхені в 1948 р. Я не запитувала Віктора Платоновича, як ця книга опинилася у нього в Києві. Я знала про існування ще двох його книг: «Романи Квліша», «Лівчинка з ведмедиком», але їх не читала. Проте, хоч би як не подобався мені «Доктор Серафікус», я не сприймала Віктора Платоновича як видатного письменника, хоча знала, що де-хто з філологів (їх прізвиш я тоді не знала, тепер знаю, що однією з них була З. Франко) дуже цінують творчість В.П. Домонтовича. В глибині душі я подитячому ревнувала Віктора Платоновича до того, що не було археологією. Для мене він був на той час прекрасною, чуйною, доброю, цікавою людиною, археологом. Ким він сам себе відчував? Цікавий факт із життя Віктора Платоновича може свідчити про те, що він у 60-ті ро. поведився як звичайний науковець. Свої статті для друку в журналі «Народна творчість та етнографія» він завжди приносив саме в редакцію, як звичайний автор, а не як колишній редактор цього видання, не як колишній директор цього Інституту, хоча міг би передавати їх через директора М. Рильського, свого колишнього друга. Така поведінка може бути пояснена філософським підходом до життя Віктора Платоновича: «Час ущільнився... Кожна людина числить за собою кілька життєписів. Одне ім'я стало явно недостатнім для людини. Тотожність імені більше не відповідає знамам етапів. Над усім панує епоха. Функція людини за однієї доби одна, за іншої — інша. У зміні діб втрачає увагу сталість особи. Жаден з нас не має власної біографії, бо його біографія належить відтінкам епох, які круто відрізняються один від одного» [19]. І хоча він прожив кілька «життєписів», і в останній «відтинок епохи» він залишався собою. В.П. Домонтович не зник. Віктор Платонович до кінця життя залишався самим собою, тому іпостась Віктора Домонтовича, що була часткою особистості вченого В.П. Петрова, була в ньому до кінця життя. Чому Віктор Платонович давав читати «Доктор Серафікус» мені, Н. Кравченко, Є. Максимову та іншим? Мабуть, намагався познайомити нас з інтелектуальною українською літерату-

рою, показати, що в першій чверті ХХ ст. існувала інша Україна, інше життя, про яке ми майже нічого не знали.

Як він реагував на забуття В. Домонтовича? Мабуть, хотів щоб його довоєнні наукові та літературні твори читали, хотів адекватного визнання, що властиве для кожної нормальної, живої, з людськими почуттями, творчої людини. Цим можна пояснити його радість, коли його привітали з ювілеєм Української Академії Наук подружжя І.Г. та Г.М. Шовкоплясів, які прийшли до нього до дому, не забувши, що він був одним із перших вчених новоствореної Академії. Чому в його власному архіві зберігалася, а не була викинута недатована записка директора Інституту археології, написана на маленькому клаптику паперу: «Виктор Платонович! Меня постоянно впрекают за то, что я-де не организовал Вашего чествования. Будьте добры, дайте справку о состоянии вопроса. С. Бибииков». Тут йдеться, імовірно, про захист дисертації. Мабуть, Віктору Платоновичу було дуже боляче та гірко терпіти в похилому віці принизливе становище науковця без вченого ступеню і всі наслідки з цього, становище письменника, чий твори ніхто не знає. Це було витонченим знущанням над творчою людиною.

Мабуть, психологічно з цим пов'язана його фактична відмова допомогти редагувати посмертне видання збірки творів М. Рильського, обласканого владою. У М.Т. Рильського було директорство ІМФЕ, якому потім було надано його ім'я, можливість створити свою наукову школу, звання академіка та все, що з цього випливало, а головне, друкували та передруковували збірки його праць. У Віктора Платоновича нічого з цього не було. Про друк його збірки не йшлося ніколи. Не було можливості залишити своїх послідовників. Йдеться не про те, що ті чи інші науковці вважають себе його учнями. Віктор Платонович любив молодь, котра як в Києві, так і в Москві та ін. містах відповідала йому взаємністю та сприймала його таким, яким він був на той час — доброзичливим інтелектуальним вчителем, якого слухали: «...з привабливою і зворушливою влячністю. Так, певне, вродисто і поважно слухали учні, десь за часів кватроченто або чінкваченто, в італійських майстернях свого вчителя: з довірою, до якої не домішувалося нічого двозначного й темного». Краще за ці слова Віктора Платоновича з його повісті «Без ґрунту» сказати не можна. Ніби це він казав про нас, бо учні завжди учні, якщо є справжній вчитель, яким і був Віктор

Платонович. Але ми були ще не готові взяти від нього все те, що він міг нам дати, ми не мали належного освітнього, наукового рівня, а Віктор Платонович набагато випереджав свій час. Йдеться про те, що Віктору Платоновичу не дали створити свою наукову школу, бо методологія його досліджень, його власна історіософія, філософія історії не була марксистською. Це основне. Тому не було йому дано, як було обіцяно, не тільки директорства Інституту етнографії чи мистецтвознавства¹⁸, а й маленького структурного наукового підрозділу Інституту археології. А найголовніше — не дозволявся друк не тільки збірки його наукових творів, а й окремих монографій, що створили б як прихильників, так і опонентів оригінального мислителя, вченого, письменника ХХ ст., що був такий один в Україні. Якщо б треба було взяти епіграф до його останнього «життєпису», то найвірніші були б слова самого Віктора Платоновича: «Він був людиною покликання, а не визнання».

1. НА ІА НАН України. – Ф. е. – №1957/39.
2. *Петров В.П.* Раскопки на Гавриловском и Знаменском городищах // КСИА АН УССР. – 1955. – Вып. 4. – С. 47–48.
3. *Петров В.П.* Зарубинецкий могильник: по материалам раскопок В. В. Хвойко в 1899 г. // МИА. – 1959. – № 70. – С. 32–61.
4. НА ІА НАН України. – Ф. 16. – Оп. 1.
5. *Білокінь С.* Довкола таємниці / *Петров В.* Походження українського народу. – К.: Фенікс, 1992. – С. 178–179.
6. НА ІА НАН України. Архів діловодства. (Без номера).
7. *Болотяна Лвкроза / Домонтович В.* Дівчина з ведмедиком. Болотяна Лвкроза. – К., 2000. – С. 282.
8. Архів Відділу кадрів ІА НАН України. Особова справа В.П. Петрова. (Без номера).
9. НА ІА НАН України. – Ф. е. – №1957/58/2б.
10. НА ІА НАН України. – Ф. е. – №1958/2.
11. НА ІА НАН України. – Ф. е. – № 1959/61–6а.
12. НА ІА НАН України. – Ф. е. – № 1961/7.
13. НА ІА НАН України. – Ф. е. – № 1965/15-а.
14. НА ІА НАН України. – Ф. е. – № 1964-65/3а.
15. *Петров В.* Походження українського народу. – К., 1992.
16. *Павличко С.* Роман як інтелектуальна провокація / *Домонтович В.* Доктор Серафікус. Без ґрунту. – К.: Критика, 1999. – С. 9.
17. *Петров В.П.* Язык. Этнос. Фольклор. Автореферат дис. На соис. уч. степені канд. філолог. наук / отд. литер., языка и искусств-

¹⁸ Див.: лист В.П. Петрова до С.Ф. Зерової від 26.IV.5 [20].

вовед. АН УССР. – К., 1966. – 62 с.

18. Архів бібліотеки ІА НАН України. – Інвентарна книга 22. – Запис 51424–51550.

19. *Петров В.* Історіософічні етюди / МУР: Мистецький український рух. – Мюнхен: Карльсфельд, 1946. – Зб. II. – С. 8.

20. *Корогодський Р.* На межі... ще один полонений доби «українського відродження» / *Домонтович В.* Без ґрунту. – К., 2000. – С. 489.

Перший варіант спогадів В.М.Корписової «Третє життя В.П. Петрова: «Він бив людиною покликання, а не визнання» опублікований у журналі «Слово і Час». № 10 за 2002 р.